

Вујадин Иванишевић
Весна Радић

Ковница српског средњовековног новца у Новом Брду

Ново Брдо заузима посебно место у развоју привреде у Србији, као највећи рудник сребра на простору централног Балкана у средњем веку. Овај рудник је започео са радом у првим деценијама XIV века, да би већ средином столећа спађао међу најважније рударске центре у Србији.

Документ из јануара 1326. године, којим краљ Стефан Урош III Дечански обавештава дубровачког кнеза о измиреном дугу закупца трга у Новом Брду, садржи први помен овог места и подatak о издавању његове царине под закуп. Истовремено, ове вести хронолошки јасно опредељују постојање и рад новобрдског рудника у време владавине краља Милутина, најкасније до 1321. године.¹

Почеци експлоатације сребрне руде могли би се везати за немачке рударе Сасе, чије се присуство бележи у рудницима копаоничког краја, отвореним непосредно пре Новог Брда.² Када је у питању новобрдски центар, оскудни подаци с краја XIV века пре свега су вести о постојању саског језgra у њему, о коме сведоче имена лица која би могла бити немачког порекла и која су за време свог боравка у Новом Брду оставила траг у његовој трговачкој и занатској делатности, црквеној организацији и градском уређењу.³ Као и у другим рударским центрима, Саси су се у Новом Брду појавили у невеликом броју, пре свега као стручњаци, о чему говори немачка рударска терминологија, задржана чак и у турско време.⁴ Они ће се временом повући пред домаћим становништвом које је с њиховим доласком почело да се бави рударством. Из редова ових обичних рудара, рупника, полако ће се издвојити познати новобрдски мајстори које ће због њиховог искуства позивати на рад у рударске центре и ван Србије.⁵

Велика количина новобрдског рудног блага – злата, олова, а пре свега сребра – подстакла је веома интензивну рударску делатност, која ће трајати све до XVII столећа. Многобројна су

сведочанства о чувеном новобрдском гламском сребру. Сва она говоре о сребру које у себи садржи злато, због чега је његова цена у односу на обично сребро била знатно већа. Поред гламског сребра, документи помињу још један новобрдски производ, „плико сребро“ које је представљало непречишћено сребро са често мањим процентом злата.⁶

Захваљујући сребрној руди, већ од средине XIV века Ново Брдо заузима позицију најзначајнијег рударског центра у Србији. У ово време он представља један од главних рудника цара Душана, уз кога је радила и ковница новца. Иако је први помен новчаних емисија из новобрдске ковнице под именом *grossi de Nouaherda* забележен тек 1350. године,⁷ њено постојање и рад сигурно се могу померити у коју годину, а можда и коју деценију пре.⁸ На то би могле да упуне знатне количине новобрдског сребра које још у првој половини XIV века цар Душан упућује ван територије Србије, као поклон хиландарском манастиру 1348. године⁹ или као важан извозни производ. То је управо разлог који ће у ово доба привући бројне трговце из Дубровника и Котора у новобрдски центар. Неки од њих, као браћа Petrus и Franciscus de Sabe, били су за извесно време (1334. године) закупци новобрдске царине или, као Јуније Вукасовић (1333. године) и Андрија Соркочевић (1336. године), посредници у продаји новобрдског сребра Венецији.¹⁰ Новобрдско сребро извозили су појединци у мањим количинама лично или су га поверили својим слугама. Када су биле у питању веће количине, више трговаца би се ујединило ради безбеднијег допремања у Дубровник.

Ако се узме у обзир количина сребра од новобрдске царине које су владари поклањали манастирима само у току једне године, може се сагледати колика је била производња сребрне руде у време највећег успона новобрдског трга. Кнез Лазар дарује Раваници 150, Хиландару

Serbian Mediaeval Mint at Novo Brdo

Vujadin Ivanišević,
Vesna Radić

As the biggest mediaeval silver mine in the territory of the Central Balkans, Novo Brdo occupies a special place in the development of economy in Serbia. That mine began its work in the first decades of the XIV century, as early as in the middle of the century to be one of the most important mining centres in Serbia.

A document dated January, 1326, in which King Stefan Uroš III of Dečani informs the duke of Dubrovnik of the payment of rent by the tenant of the market place at the settlement of Novo Brdo, contains the first mention of this locality and information about the renting out of its customs. At the same time these data give a clear chronological determination of the existence and functioning of the Novo Brdo mine, placing it within the reign of King Milutin, by 1321 at the latest.¹

The beginnings of exploitation of the silver ore could be connected with the German miners called "Sasi" in Serbian, whose presence was notified at the mines of Mt. Kopaonik region, that were opened just before the Novo Brdo one.² As far as the mining centre of Novo Brdo is concerned, there are scarce pieces of information dating late XIV century, primarily about the existence of the Saxon ethnic group in it, indicated by personal names that could be of German origin. During their stay at Novo Brdo those people left their traces in its trading and crafts, and in its church and town organization.³ Like they did in other mining centres, the Saxons showed up in a small number, in the first place as experts, which is indicated by German terminology, that was maintained even during the period of the Turkish rule.⁴ As time passed they withdrew as the native population gradually got involved in mining, thanks to their activities. From among the ordinary miners, those digging in pits, in time famous Novo Brdo masters would stand out, thanks to their experience later to be often invited to work in mining centres out of Serbia.⁵

The large quantities at Novo Brdo ore deposits – gold, lead, and in the first place silver – encouraged a very intensive mining activity which lasted all the time until the XVII century. There are numerous testimonies of the famous "*argentum de glama*" silver of Novo Brdo. They are all about the silver that also contains gold, which makes its price much higher than that of ordinary silver. There is also a mention of another product of Novo Brdo, "*de fineza de plic*", which was unpurified silver, with smaller percentages of gold.⁶

Thanks to the silver ore, from as early as the mid XIV century Novo Brdo was one of the most important mining centres in Serbia. At that time it was one of Czar Dušan's main mines, which also included the mint. Although the first mention of coin issues from the Novo Brdo mint was recorded as late as in 1350,⁷ termed *grossi de Nouaberda*, its existence and work can certainly be dated a few years, or even decades, earlier.⁸ That could be indicated by large quantities of the Novo Brdo silver even before the mid XIV century, sent out of Serbia by Czar Dušan either as a gift to the monastery of Chilandar in 1348⁹ or as an important export product. That was exactly why numerous merchants from Dubrovnik and Kotor were attracted into the area of Novo Brdo at that time. Some of them, like brothers *Petrus* and *Franciscus de Sabe*, were for a while (1334) tenants of the Novo Brdo customs, or like *Iunius Vukasović* (1333) and *Andrija Sorkočević* (1336) mediators in sale of the Novo Brdo silver to Venice.¹⁰ The Novo Brdo silver was exported in small quantities by individual traders personally, or they entrusted it to their servants. In case of larger quantities, several merchants would get united, to ensure its safer transportation to Dubrovnik.

The scope of processing of silver ore at that time when the Novo Brdo market was at its peak

100, а Дренчи 50 литара сребра. Деспот Стефан Лазаревић поклања Ватопеду 60, а Лаври Св. Атанасија на Светој Гори 20 литара сребра. Деспот Ђурађ Бранковић увећава поклон Лаври на 80, а Есфигмену упућује 50 литара. Дода ли се овоме податак да је деспот Стефан само од једног каравана из Видине одузео 1.200 литара,¹¹ количина сребра новобрдских рудника морала би се проценити као изузетно значајна. У прилог томе говоре и подаци о приходима које је гламско сребро доносило деспоту Ђурђу Бранковићу. Берtrandон де ла Брокијер, који је 1433. године путовао по Србији, слушао је да Ново Брдо доноси велики приход српском деспоту у висини од 200.000 дуката. Неких двадесет година касније, 1455, овај рудник је, према Ивану Капистрану, давао годишње 120.000 дуката. На основу ових вести и структуре прихода Вук Винавер је претпоставио да висина ових примања одговара производњи сребра која није могла бити нижа од 7 тона годишње у успешним раздобљима експлоатације.¹²

О замашној рударској делатности у новобрдском крају данас сведоче бројна шљакишта и топоними у околини града везани за рударство, брег „Глама“, локалитет „Цеови“, махала „Нишино Коло“ и многи други.¹³

Са циљем да се један део извађеног сребра монетизује и тиме оствари приход, у Новом Брду је, као и у другим рудним центрима, отворена ковница новца која је у овом месту радила преко једног века. Иако је у питању дуг временски период, данас је познат мали број емисија које можемо са сигурношћу повезати са радом ове значајне цеке. У питању су појединачна кованица кнеза Лазара, кнеза Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића чије емисије носе име ове ковнице. Поред ових врста, у цеки Ново Брдо, сасвим је извесно, коване су и друге емисије већ почев од цара Стефана Душана, како нас обавештавају писани споменици, а вероватно и раније. Током овог првог периода рада ковнице на Новом Брду емисије новца су биле обележаване, сасвим је извесно, сиглама, које су служиле за контролу емисија новца. Поред јасно обележених емисија које су проистекле из ковнице Ново Брдо, у њој су коване и врсте које нису биле означене словним ознакама. Реч је о новцу „обележеном“ посебним представама које су се јављале само у оквиру ове ковнице. Опредељење ових емисија, иако тешко, делимично је могуће захваљујући налазима новца на самом Новом Брду. Приликом археолошких истраживања на овом ло-

калитetu нађен је велики број уникатних и врло ретких врста новца.¹⁴ Овде се ради о ковњима која, са доста извесности, можемо определити као емисије новобрдске цеке.

Новац је, како смо истакли, кован у Новом Брду већ 1350. године. Како динари овог времена нису били обележени именом ковнице, већ су носили само скраћену сиглу ковнице или зајупца или и једног и другог, данас је тешко емисије појединачних ковања са сигурношћу приписати овој ковници.

Сасвим је извесно да су емисије новца, како је још указао Растислав Марић, биле означене одређеним сиглама које су могле представљати ознаке ковнице.¹⁵ У тумачењу словних ознака на српском средњовековном новцу најдаље је отишао Дејвид М. Меткалф који је, на бази проучавања остава и различите заступљености појединачних сигли у њима, изнео претпоставке да би се поједине ознаке могле приписати одређеним ковницама. Том приликом је навео да би словне ознаке N-O, које се јављају на бројним емисијама Стефана Душана, могле представљати ознаке ковнице Ново Брдо. Ова сигла је заступљена на великом броју динара из остава Урошевац и Косово Поље налаза из региона у непосредној близини Новог Брда, што аутора наводи на закључак да се ова слова могу сматрати ознакама новобрдске ковнице.¹⁶ Тако у налазу из Косова Поља врсте цара Душана са владарем кога крунишу анђели, са вишередним натписом и са владарем на коњу са сиглама N-O представљају од 40% до 70% процената новчане масе (сл. 5-7).¹⁷ Ови проценти су још јаче изражени у налазу из Урошевца где ове врсте чине преко 97% свих примерака. Реч је о изузетно високом проценту у оквиру једног значајног налаза новца који је бројао неколико стотина примерака динара. Имајући у виду изузетно висок проценат емисија различитих врста обележених јединственом сиглом N-O, чини се да је реч о динарима изашлим непосредно из ове ковнице.

Сигла N-O представља ознаку коју најдуже срећемо на српском новцу. Пратимо је почев од времена краља Милутина све до раздобља владавине краља Вукашина. Јавља се поглавито на сродним емисијама новца. Нажалост, у недостатку остава новца и могућности компаративне анализе, нисмо у прилици да ову сиглу одмах повежемо с новобрдском цеком у њеној најранијој етапи ковања.

Први пут се ознака N-O јавља на крстатим динарима краља Милутина и понавља се на на-

could be seen by the quantities of silver from the Novo Brdo customs which were donated to monasteries by the rulers during one year. Duke Lazar gave 150 litres to the monastery of Ravanica, to Chilandar 100 litres and to Drenča 50 litres of silver. Despot Stefan Lazarević donated 60 to Vatoped and 20 litres of silver to the Laura of St. Athanassius on Mount Athos. Despot Durađ Branković increased the gift to that Laura to 80, and to Esphigmenou he sent 50 litres. If this is added the fact that Despot Stefan took away 1200 litres¹¹ of silver from one caravan from Vidina only, the amount of silver from the Novo Brdo mine would have to be judged as exceptionally significant. This is further supported also by facts about the income that "argentum de glama" brought to Despot Đurađ Branković. Bertrandon de la Broquière, who travelled through Serbia in 1433, heard that Novo Brdo brought a large income to the Despot of Serbia, amounting to 200,000 ducats. Some twenty years later, in 1455, according to John Capistran, this mine brought 120,000 ducats a year. On the basis of these records and of the structure of income Vuk Vinaver assumed that the amount of various kinds of this income corresponds to the production of silver that could not have been lower than seven tons a year in successful periods of exploitation.¹²

The extensive mining activities in the area of Novo Brdo are today testified by the numerous dross depots and toponyms having to do with mining e.g. "Glama" hill, "Ceovi" excavation site, "Nišino Kolo" etc.¹³

In order to turn a part of excavated silver into coins and thus make profit they opened a mint at Novo Brdo, same as in other mine centres. The mint worked for over a century. Although that is a very long period of time there is a small number of coin issues that can with certainty be related to the work of this important mint. Those are individual coin issues by Prince Lazar, Despot Stefan Lazarević and Despot Durađ Branković, whose issues bear the name of this mint. It is certain that besides these types from Novo Brdo mint other issues were also minted, starting from those of Czar Stefan Dušan and probably even earlier, as we are informed by written documents. During this initial period of work of the Novo Brdo mint, it is certain that the coins had been marked with letters – secret marks, which were used for monitoring and control of the issues. Besides the clearly marked issues that came from the Novo

Brdo mint, types without letter signs were also coined there. The word is of the coins "designated" by particular images which are to be found in this mint only. To determine these issues, although difficult, is partly possible thanks to coins found at Novo Brdo itself. During archaeological excavations in this site, a large number of unique and very scarce types of money were found.¹⁴ Those were the coins that can, with great certainty, be determined as issues of the Novo Brdo mint.

As already stated, coins were minted at Novo Brdo as early as in 1350. Since the dinars of this time were not marked with the name of the mint, but only with abbreviated siglums of the mint, or of the tenant or of both, today it is difficult to ascribe issues of individual coins to this particular mint with certainty.

It is quite certain that the coin issues, as shown by Rastislav Marić long ago, were marked by specific siglums that could have represented symbols of the mints.¹⁵ David M. Metcalf, who made assumptions that certain signs could be ascribed to certain mints, by studying hoards and different levels of presence of individual siglums in them, made the greatest advance in interpretation of the letter marks on mediaeval Serbian coins. He also stated that the letters N-O, appearing on many issues by Stefan Dušan, could represent the marks of the Novo Brdo mint. This siglum is present on a large number of dinars from the hoards at Uroševac and Kosovo Polje, finds from the region very close to Novo Brdo, that leads the author to the conclusion that those letters could be considered symbols of the Novo Brdo mint.¹⁶ Thus in the finds from Kosovo Polje the types of Czar Dušan with the monarch crowned by angels, with several lines of an inscription and with the monarch riding on horseback with the siglums N-O represent 40–70% of the whole quantity of coins (Figs. 5–7).¹⁷ These percentages are even more expressed in the find from Uroševac where these types account for 97% of all pieces. The word is of an extremely large percentage within a very important find of coins which amounted to several hundred dinar pieces. Considering the extremely high percentage of issues of different types marked with the unique siglum N-O, it seems that the word is of the coins coming directly from this mint.

The N-O siglum represents the mark that has been found on Serbian coins for the longest period of time. It can be traced from the times of King

редним ковањима ове групе, на емисијама Стефана Уроша III и краља Стефана Душана (сл. 1–2).¹⁸ Након престанка ковања динара с крстом и почетка ковања динара са шлемом ову сиглу срећемо на краљевским и царским емисијама динара са шлемом (сл. 3–4).¹⁹ Даље је практико на већ поменутим главним ковањима цара Душана, динарима са владарем кога крунишу анђели, са вишередним натписом и са владарем који јаше. Поред ових врста јавља се и на динарима са царем и царицом који стоје и држе двоструки крст (сл. 8).²⁰ Последњи пут је налазимо на динарима краља Вукашина на његовој врсти с Христом који седи на трону на аверсу и са вишередним натписом на реверсу (сл. 9).²¹

Ново Брдо је у овом раздобљу представљало јак економски центар. Оно је управо у време краља Вукашина играло значајну улогу не само као рударски већ и привредни центар где је радила квалификована радна снага. Тако су 1370. године закупци призренске царине краља Вукашина походили Ново Брдо ради ангажовања радника за ковницу у Призрену. У тужби, датиреној 15. августа 1370, дубровачког властелина Марина Бенешића против својих земљака и ортака Јакова Соркочевића и Ђиве Пуцића узкупу призренске царине краља Вукашина помиње се тражење мајстора у Новом Брду за призренску ковницу – *Io Maroie de Benesa faço mio protesto a Ser Jache de Sorgo et a Ser Giue de Poça, digando aly dity: vuy saue, como comparasemo la diuana (sic) la douana (sic) de Prisrino a ensemble tuty, in chomo apar per la pouela de miser lo re, si che io Maroie andi per volenta de tuty ni diuanary in Nouaberda per trouar maistri per la cecha, et io Maroie tornando indrido con li maistri in Prisrino ordinamente si me incont(r)o in lo camin Bogde Çirisma e lo ditto Bogdeñ de Çirisma per mal, che ne voliva a tuty ni nuy douanari, si me de a my Maroie chason, et non abiando cholpa nyguna ni chaxon niguna, si me tolse perperi VC a questi di, che pagi; io voyo, che vuy me refese le tuy parte.*²²

После распада Српског царства околина Новог Брда представљала је баштинску област породице кнеза Лазара. Новобрдски трг, који још у XIV веку привлачи дубровачке трговце, у време кнеза Лазара постаје место у коме се одвија активан живот најмногобројније дубровачке колоније у Србији. Бројни њени чланови били су трговци сребром²³ – Припче Утолчић, Симон Бунић, Јаков Гундулић, власници не-кретнина – кола и рупа у новобрдском руднику – као Палко Звездић, Петар Сеса, Хрватин Твртковић, Никша de Bascha, и конзули – Ци-

во Соркочевић, Андрија Менчетић, Basilius de Baseglia, Теодор Мласканић, Андрија Соркочевић, који су решавали спорове међу дубровачким грађанима. Ове, као и остале дубровачке грађане који су се забаштили у овом рударском центру, повељом, издатом 9. јануара 1387, кнез Лазар обавезује на поправку и чување града и учешће у његовој одбрани.²⁴ Увећавање дубровачке колоније у Новом Брду, пре свега због интензивног рада рудника у овом центру, као и наметнуте обавезе појединим њеним члановима показатељи су значаја који је имао овај средњовековни трг, како за кнеза Лазара тако и за Дубровчане. Тако је у Новом Брду радио већи број златара пореклом из Дубровника који су могли бити ангажовани и на пословима у ковници.²⁵ Њихов утицај јасно се прати у преношењу иконографских предлога. Представе Христа у мандорли и главе Христа на српском новцу преузете су посредно са дубровачких динара, односно полудинара.

Новобрдски рудник, чије име је исписано на најпознатијој новчаној емисији кнеза Лазара, био је његов најважнији рудник и један од главних извора његове финансијске моћи. Она се огледа у поклонима, израженим у велиkim количинама новобрдског сребра које је кнез Лазар даровао манастирима Раваница, Дренчи и Хиландару.²⁶ Ти поклони су истовремено сведоци значајне рударске производње Новог Брда седамдесетих година XIV века коју би свакако требало сагледати у општем успону нашег средњовековног рударства, само пролазно поремећеном новонасталим политичким приликама после распада царства.

Прве емисије српског средњовековног новца које су обележене ознаком ковнице Ново Брдо потичу из времена кнеза Лазара. Познате су четири емисије новца обележене именом ковнице NOVOMONTE на аверсу (сл. 10–12). У питању је јединствена група новца која носи заједничке одлике. На аверсу се налази представа Христа који стоји у мандорли или без ње, док је на реверсу приказан кнез како стоји и држи скриптар с крстом, односно крином у десној руци и акакију (?) у левој.

Главно ковање новобрдске ковнице кнеза Лазара представља 3. врста која је кована у значајном обиму. Реч је такође о једној од главних емисија новца кнеза Лазара. Ова врста својом организацијом подсећа на велика ковања краљевског и царског периода српског новчарства. Она је, наиме, обележена великим бројем си-

Milutin until the period of reign of King Vukašin. It mostly appears on mutually related coin issues. Unfortunately, due to lack of hoards and absence of possibility for comparative analysis, we can not possibly relate this siglum directly to the Novo Brdo mint in its earliest period of work.

The N-O sign appeared for the first time on King Milutin's dinars with a cross and it is repeated on other issues of this type, on Stefan Uroš III's and King Stefan Dušan's issues (Figs. 1–2).¹⁸ After the cessation of minting dinars with a cross and the beginning of minting dinars with a helmet this siglum can be found on King's and Czar's issues of dinars with the helmet (Figs. 3–4).¹⁹ It can be followed further through the already mentioned main issues by Czar Dušan, the dinars with the monarch being crowned by angels, with the several-line inscription and those with the monarch riding a horse. In addition to these types, it is also present on dinars with the Czar and his wife standing and holding a double cross (Fig. 8).²⁰ For the last time it can be found in King Vukašin type of dinars, with the obverse showing Christ sitting on the throne, and with the reverse showing the several lines of an inscription (Fig. 9).²¹

During that period, Novo Brdo was an important economic centre. It was exactly during King Vukašin's reign that it was significant not only as a mining centre but also as an economic centre, with skilled workers employed. In 1370 the lesees of the customs of Prizren, under the rule of King Vukašin, visited Novo Brdo in order to hire some workers for the mint at Prizren.

In the legal charges dated 15th August 1370, pressed by the landowner of Dubrovnik Marin Benešić against Jakov Sorkočević and Đivo Pucić, his countrymen and partners in the rent of the Prizren customs of King Vukašin, the search of craftsmen in Novo Brdo for the mint in Prizren is mentioned – *Io Maroie de Benesa faço mio protesto a Ser Jache de Sorgo et a Ser Giue de Poça, digando aly dity: vuy saue, como comparase mo la diuana (sic) la douana (sic) de Prisrino a ensemble tuty, in chomo apar per la pouela de miser lo re, si che io Maroie andi per volenta de tuty ni diuanary in Nouaberda per trouar maistri per la cecha, et io Maroie tornando indrido con li maistri in Prisrino ordinamente se me incont(r)o in lo camin Bogde Čirisima e lo dito Bogdeñ de Čirisma per mal, che ne voliva a tuty ni nuy douanari, si me de a my Maroie chason, et non abiando cholpa nyguna ni chaxon niguna, si me tolse perperi VC a questi di, che pagi; io voyo, che vuy me refese le duy parte.*²²

After the fall of the Serbian empire the territory surrounding Novo Brdo was the inheritance of Prince Lazar's family. The Novo Brdo market place that had as early as in the XIV century attracted merchants from Dubrovnik, during the reign of Prince Lazar became the place in which an active life of the largest settlement of Dubrovnik's citizens in Serbia was going on. Many of its members were silver merchants²³ – Pripče Utolčić, Simon Bunić, Jakov Gundulić, owners of immovables – cars and pits at Novo Brdo mine like Palko Zvezdić, Petar Sesa, Hrvatin Tvrtković, Nikša de Bascha, and consuls – Dživo Sorkočević, Andrija Menčetić, Basilius de Baseglio, Teodor Mlaskanić, Andrija Sorkočević, who settled disputes among the citizens of Dubrovnik. These, as well as other citizens of Dubrovnik who obtained immovable property in this mining centre were obliged by Prince Lazar to reconstruct and take care of the town and to take part in its defense. This was written in the charter issued on 9th January, 1387.²⁴ The growth of the Dubrovnik settlement at Novo Brdo, primarily thanks to the intensive operations of the mine in this centre, as well as to obligations enforced upon some of its members, is an indicator of the importance that this mediaeval market had for both Prince Lazar and the citizens of Dubrovnik. Thus a large number of jewellers i.e. goldsmiths originating from Dubrovnik worked at Novo Brdo and they could also have been employed in the mint.²⁵ Their influence can be clearly seen in the transfer of iconographic models. Representations of Christ in mandorla and of Christ's head in Serbian coins were indirectly taken from the dinars and half-dinars of Dubrovnik.

Novo Brdo mine, the name of which was inscribed in Prince Lazar's best known monetary issue, was his most significant mine and one of the main sources of his financial power. This power was manifest in presents in form of large quantities of the Novo Brdo silver which Prince Lazar donated to the monasteries of Ravanica, Drenča and Chilandar.²⁶ Those presents also indicate an important mining production at Novo Brdo during the seventies of the XIV century. It should certainly be viewed within the general prosperity of the Serbian mediaeval mining, which was only temporarily interrupted by the newly arisen political circumstances after the fall of the empire.

The first issues of mediaeval Serbian coins signed with the mark of the Novo Brdo mint originate in the period of reign of Prince Lazar.

гли које само потврђују да је посреди добро организована емисија новца. Оно што је одваја од осталих врста српског новца јесу саме сигле. Ради се, можемо слободно рећи, о маштовитом и надахнутом закупцу (закупцима) ковнице који је своје ковање обележио ознакама у виду симбола и представа. На аверсу у доњим угловима мандорле приказани су од једноставних звездица преко вегетативних мотива до веома сложених композиција. У малом простору смештене су представе животиња, најчешће барских птица, али и праве жанр сцене.²⁷ На једном динару налазимо представу барске птице која лови рептила (сл. 13–17). Овим ознакама биле су обележене бројне емисије новобрдске ковнице које су се међусобно разликовале, како по тежини тако и по финоћи. У оквиру ове емисије забележили смо велику диспропорцију тежина које се крећу од 1,15 g до 0,65 g. Средња тежина ове емисије износи 0,83 g. Остале емисије кнеза Лазара из новобрдске цеке коване су по стандарду који се креће од 0,83 g за другу емисију до 0,65 g за прву и четврту.²⁸ Ове врсте су коване, судећи по малом броју очуваних примерака, у скромним количинама.

Са друге стране, трећа, главна врста новобрдске ковнице, емитована је у великом броју емисија те је стога налазимо у низу остава новца: Сталаћ,²⁹ Чука,³⁰ Приштина околина³¹ и Софија.³² У прве три оставе динари кнеза Лазара из новобрдске ковнице представљали су најбројнију врсту. Само у остави из Приштине околина међу 930 забележена динара 436 је припадало поменутом ковању.³³ Висок проценат ове врсте у налазу природан је ако имамо у виду да је остава била похрањена у близини ковнице Ново Брдо.

Кнез Лазар

Врста 1 (сл. 10)³⁴

Аверс – NOVOTON M ARG Христ с нимбом, у туници и колобиону, стоји окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Реверс – КНЕЗЬ С - ЛАЗРЬ С Кнез у сакосу, манијаку и дијадими стоји окренут лицем. У десној руци држи скриптар с крином, а у левој акакију.

Врста 2 (сл. 11)³⁵

Аверс – NOVOMONTE SRAPL Христ с нимбом, у туници и колобиону, стоји окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Реверс – CONTE L-ASARO Кнез у сакосу, манијаку и дијадими стоји окренут лицем. У десној руци држи скриптар с крстом, а у левој акакију.

Врста 3 (сл. 12–17)³⁶

Аверс – NOVOMON-TE M APCES Христ с нимбом, у туници и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Реверс – +CONTE L-ASARO Кнез у сакосу, манијаку и дијадими стоји окренут лицем. У десној руци држи скриптар с крстом, а у левој акакију.

Врста 4³⁷

Аверс – NOVEMOT() Христ с нимбом, у туници и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Реверс – ()Н()ІЗЛ ЛАЗР Кнез са затвореном круном, у сакосу, манијаку и дијадими стоји окренут лицем. У десној руци држи скриптар с крстом, а у левој акакију.

Из времена кнеза Лазара потиче и један анонимни динар који представља имитацију венецијанског дуката на коме се у исквареном натпису на аверсу новца разазнаје име ковнице NOVOMONTE (сл. 18). У питању је ретка емисија новца која је први пут забележена у једној малој остави новца нађеној на простору Балканског полуострва.³⁸ Она припада једној серији анонимних ковања која представљају имитације венецијанских грошова и дуката, као и угарских златника.³⁹ Из ове групе се издаваја поменута врста која је, судећи по исквареном натпису, кована на Новом Брду. Средња тежина ове врсте од 0,66 g одговара ковањима кнеза Лазара.

Анонимно ковање

Врста 1 (сл. 18)⁴⁰

Аверс – CCVIONII-IIYVOII Христ с нимбом, у туници и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Реверс – CCIAP-РИГЂ вар. Дужд клечи десно, док св. Марко стоји лево и предаје му заставу. Окренuti су један према другоме. Дужд у плашту и хаљини рукама прихвати заставу. Св. Марко с нимбом у левој руци држи јеванђеље.

Four issues of coins marked with the name of the mint NOVOMONTE on the obverse are known (Figs. 10–12). It is a unique group of coin issues sharing common characteristics. On the obverse there is the image of Christ standing with or without mandorla, while the reverse presents the image of the Prince standing and holding his sceptre with a cross i.e. lily in his right hand, and akakia (?) in his left.

The main issue of Prince Lazar's Novo Brdo mint is the third type, which was produced in a substantial quantity. It is also one of Prince Lazar's main issues of coins. This type is reminiscent by its organization of large series in the royal and imperial periods of the Serbian coin minting. It is marked with a large number of siglums, which only speaks of a well organized coin issue. What separates it from other types of Serbian coins are the siglums themselves. We can easily say that it was an imaginative and inspired tenant (or tenants) of the mint who marked his issues with signs in form of symbols and images. On the obverse, images ranging from simple stars, via floral motifs to very complicated compositions are in the lower corner of the mandorla. In the small area there are images of animals, usually of waterfowls, however also true genre scenes.²⁷ In one dinar we can see the image of a waterfowl hunting a reptile (Figs. 13–17). Numerous issues of the Novo Brdo mint that mutually differed in weight and quality were also signed with these marks. Within these issues we note a large disproportion in weights, ranging from 1.15 to 0.5g. The average weight of this issue is 0.83 g. Other Prince Lazar's Novo Brdo mint emissions were minted observing the standard ranging from 0.83g in case of the second issue, to 0.65g in case of the first and the fourth ones.²⁸ Judging by the small number of preserved pieces, those types were made in modest quantities.

On the other side, the third and the main type of the Novo Brdo mint was minted in a large number of issues, and thus it is found in many money hoards: Stalać,²⁹ Čuka,³⁰ surroundings of Priština,³¹ and Sofia.³² In the first three hoards Prince Lazar's dinars from the Novo Brdo mint were found in the largest number of pieces. In the hoard from the surroundings of Priština only, among the 930 dinars registered, 436 were from this issue.³³ This high percentage of this type in the find is logical if we bear in mind that the hoard was situated in the vicinity of the Novo Brdo mint.

Prince Lazar

Type 1 (Fig. 10)³⁴

Obverse – NOVOTON M ARG Christ, with nimbus, dressed in tunic and colobion, stands facing. Blesses with his right hand, holding the Gospel in his left.

Reverse – КНЕЗЬ С - ЛАЗРЬ С The Prince, facing, stands dressed in saccos, maniakion and diadima. He is holding the sceptre with a lily in his right hand, akakia in his left.

Type 2 (Fig. 11)³⁵

Obverse – NOVOMONTE SRAPL Christ, with nimbus, dressed in tunic and colobion, stands facing. He is blessing with his right hand, holding the Gospel in his left.

Reverse – CONTE L-ASARO The Prince, dressed in saccos, maniakion and diadima, stands facing. He is holding a sceptre with a cross in his right hand, akakia in his left.

Type 3 (Figs. 12–17)³⁶

Obverse – NOVOMON-TE M APCES Christ, with nimbus, dressed in tunic and colobion, standing in mandorla, facing. He is blessing with his right hand, holding the Gospel in his left.

Reverse – +CONTE L-ASARO The Prince, dressed in saccos, maniakion and diadima, stands facing. He is holding a sceptre with a cross in his right hand, akakia in his left.

Type 4³⁷

Obverse – NOVEMOT () Christ, with nimbus, dressed in tunic and colobion, standing in mandorla, facing. He is blessing with his right hand, holding the Gospel in his left.

Reverse – ()Н()ІЗА ЛЕЛЗР The Prince, with closed crown, dressed in saccos, maniakion and diadima, stands facing. He is holding a sceptre with a cross in his right hand, akakia in his left.

From the time of Prince Lazar there also originates one anonymous dinar representing an imitation of the Venetian ducat with blurred legend on the obverse of the coin, which represents the name of the mint NOVOMONTE (Fig. 18). The word is of a rare issue, which was first found in a small hoard discovered in the Balkan Peninsula.³⁸ It belongs to a series of anonymous issues that represent imitations of Venetian grossi and ducats, as well as of Hungarian gold coins.³⁹ The type that stands out from this group is the mentioned one, from Novo Brdo – judging

Ново Брдо је наставило да се развија, да би свој највећи успон доживело у време Српске деспотовине, захваљујући свом неисцрпљеном рудном благу, развоју рударске технике, омањењу рада на рударским пословима, повећаној тражњи сребра на новчаном тржишту Европе, као и интересу других земаља за куповину познатог гламског сребра.⁴¹

Деспот Стефан Лазаревић придавао је изузетан значај ковању новца и раду рудника и ковнице на Новом Брду, као најважнијим изворима прихода неопходних за реорганизацију државе коју је требало спровести после пораза на Косову. У том циљу, извео је монетарну реформу и спровео строгу монетарну политику. Године 1412. донео је Рударски закон. Изузетно важне одредбе у Закону односе се на рад новобрдске ковнице и на санкционисање кривотворења новца.⁴² Уредбе су донете с превасходним циљем заштите прихода владара.

СО КОВНИЦЕ СВД⁵

Законъ е и за динаръ що се ковоу оу цекю . тко га палачи, или трабосія . да моу се палъцъ ѿтсече . и да платї глобе, Н . перпер:

СО ГЛОБАХЪ

Що бываю глобе оу мѣстоу ѿт плоча и трабосанія и динара . илї е ѿт прѣкоупе хлѣба или винних⁵ . и ѿт грачнъ конви се нашли вино продаваюки . или лон или коже износеки из града на двоерь и що е ѿ продаваю и коуплах ѿт них . . да Ѹвѣводѣ . а дроуѓы кнезоу . а трети поѹгаром:

Кривотворење новца је, према овом Закону, било кажњавано сакаћењем и новчаном глобом. Ова одредба је видно ублажена у односу на Душанов законик где је била предвиђена смртна казна за фалсификаторе.

Део економске политике деспота Стефана Лазаревића представљао је и низ енергичних мера упућених пре свега трговцима из колоније Дубровчана који су од kraja XIV века имали изузетно активне послове на Новом Брду. Неки од њих имали су радње с разноврсном робом коју су продавали у Новом Брду и околини, али пре свега бавили су се пословима везаним за рударство. Многи од њих били су закупци новобрдске царине као Новак Македол, Бенко Гундулић, Мароје Станчић, Матија Крусић, Бартол Маринчетић, Симко Станишић.⁴³ Податке о бројним закупцима нажалост не прати није-

дан сачуван уговор о издавању и висини закупа новобрдске царине. Једно писмо деспота Стефана Лазаревића од 1. јануара 1423. године пружа подatak да би закуп могао износити око 34.000 дуката.⁴⁴

Разне злоупотребе и све веће богаћење дубровачких трговаца деспот Стефан је хтео да спречи присилом Дубровчана на поштовање нових фискалних мера и одлука. У том контексту уведен је и монопол на продају сребра, које су дубровачки трговци хтели слободно да купују „само од једног“ и изведен је покушај укидања одредбе по којој у споровима између Дубровчана и Срба не важи само заклетва Дубровчанина уколико је Србин дужник. Била је то велика повластица коју је деспот Стефан Лазаревић хтео да укине дубровачким трговцима и која је уз све остале његове мере – подизање царине, прогањање дубровачких трговаца из Новог Брда, наредба дужницима да Дубровчанима не враћају дугове и заплена каравана сребра из Видине – изазвала велике сукобе са Дубровником.⁴⁵

Деспот Стефан Лазаревић је спроводио и друге мере у оквиру фискалне политике. Оне су имале за циљ повећање прихода ризнице и заштиту домаћег новчаног система.

Стефан Лазаревић ковао је у новобрдској ковници низ својих емисија. Данас су познате само две врсте које, на бази скраћеног натписа, можемо са сигурношћу везати за ову ковницу. Реч је о две врсте новца из кнежевског раздобља које на предњој страни имају представу главе Христа с нимбом, док се на другој страни, код прве врсте, налази слика владара који стоји и држи скриптар с лабарумом, а код друге шлем са два говећа рога. На аверсу се налази легенда +IESVS CRISTVS иза које стоји скраћеница ковнице NOV или једноставније NO, али и само N (сл. 19–20).⁴⁶ Сматрамо да се иза ове „сигле“ крије ознака ковнице Ново Брдо. Треба нагласити да смо код друге врсте забележили и ознаку PR која би могла да означава ковницу Приштина. Ова последња емисија би се датовала након 1396. године када је већи део земаља Вука Бранковића, а са њима и Приштина, уступљен кнезу Стефану Лазаревићу.⁴⁷ Није нам познато у ком проценту су динари ове две врсте налажени у оставама новца пошто ове емисије нису биле раније издвојене. Средња тежина ових врста креће се у границама од 0,49 g за прву врсту до 0,55 g за другу.

by its blurred legend. The average weight of this type is 0.66 g, which corresponds to the issues by Prince Lazar.

Anonymous coinage

Type 1 (Fig. 18)⁴⁰

Obverse – CCVIOII-IIYVOII Christ, with nimbus, dressed in tunic and colobion, standing in mandorla, facing. He is blessing with his right hand, holding the Gospel in his left.

Reverse – CCIAP-РИГЪ Doge is kneeling on the right side, while St. Marko is standing on the left, handing the flag over to the Doge. They are facing each other. The Doge is in the cloak and robe, and he is taking the flag in his hands. St. Marko with nimbus holds the Gospel in his left hand.

Novo Brdo continued its development and it reached its peak during the rule of Serbian despots, due to its inexhausted ore deposits, to the development of mining technology, more massive progress of work in mine jobs, to an increased demand of silver on European money markets, and to the interest of other countries in purchasing the well-known “*argentum de glama*”.⁴¹

Despot Stefan Lazarević held the minting of coins in great importance, same as the work of the mine and the mint of Novo Brdo, considering them the most important sources of income needed for reorganization of the state that was necessary after the defeat at Kosovo. With that goal in mind he created a monetary reform and implemented a strict monetary policy. In 1412 he put into effect the Mining Act with the monetary system pound – ounce – dinar, but did not exclude the perperus. Exceptionally important regulations in the Act were concerned with the work of the Novo Brdo mint, and sanctioning of coin forgery.⁴² Those regulations were made primarily in order to protect the ruler's income.

СО КОВНИЦЕ СВД⁵

ЗАКОНЪ Е И ЗА ДИНАРЪ ШО СЕ КОВОУ ОУ ЦЕКІЕ . ТКО ГА ПАЛАЧИ, ИЛИ ТРАВОСІА . ДА МОУ СЕ ПАЛІЦЬ ОТСЕЧЕ . И ДА ПЛАТІ ГЛОБЕ,
Н . ПЕРПЕР:

СО ГЛОВАХЪ

ШО БЫВАЮ ГЛОБЕ ОУ МѢСТОУ СОТ ПЛОЧА И ТРАВОСАНІА И ДИНАРА . ИЛІ Е СОТ ПРѢКО-
УПЕ ХЛѢВА ИЛИ ВИНИХ⁵ . И СОТ ГРАДИИ КОИ
БИ СЕ НАШЛИ ВИНО ПРОДАВАЮИ . ИЛИ ЛОИ
ИЛИ КОЖЕ ИЗНОСЕКИ ИЗ ГРАДА НА ДВОРЬ И
ШО Е СО ПРОДАХЪ И КОУПЛАХ СОТ НИХ, .

ДЕЛ ВОЕВОДЪ . А ДРОУГЫ КНЕСОУ . А ТРЕ-
ТИ ПОУРГАРСОМ:

By this Act coin forgery was punishable by mutilation and fines. This regulation was notably milder in comparison with the ones in the Czar Dušan's Codes, which included death penalty for forgers.

A part of Despot Stefan Lazarević's economic policy included also a number of energetic measures primarily meant for merchants of the Dubrovnik citizen settlement, who had very active business operations in Novo Brdo since the end of the XIV century. Some of them had their stores with miscellaneous merchandise sold in Novo Brdo and its surroundings, but they firstly and foremostly had their businesses connected with mining. Many of them were lesees of the Novo Brdo customs, like Novak Makedol, Benko Gundulić, Maroje Stančić, Matija Krusić, Bartol Marinčetić, Simko Stanišić.⁴³ Data about numerous lesees are unfortunately supported by no preserved contracts concerning the leasing and the price of lease of the Novo Brdo customs. A letter by Despot Stefan Lazarević dated 1st January 1423, suplies the information that the amount of the lease could be approximately 34,000 ducats.⁴⁴

Despot Stefan wanted to stop various forms of abuse and gradual accumulation of wealth by the people from Dubrovnik by forcing them to obey new fiscal measures and regulations. In that context a monopoly was introduced over the sale of silver, that merchants from Dubrovnik wanted to buy “from just one person”, and there was an attempt to abolish the regulation by which in the lawsuits between people from Dubrovnik and Serbia, the Dubrovnik man's oath was valid enough if a Serb was a debtor. It was a big privilege of the merchants from Dubrovnik that Despot Stefan Lazarević wanted to abolish and that in addition to his other measures – increasing of the customs dues persecution of the Dubrovnik merchants from Novo Brdo, order to debtors not to pay back to people from Dubrovnik, the confiscation of silver caravans from Vidin – brought about bitter conflicts with Dubrovnik.⁴⁵

Despot Stefan Lazarević also implemented other measures in the sphere of fiscal policy. The aim was to increase the income of the treasury and protect the monetary system.

Stefan Lazarević minted a series of his issues at the Novo Brdo mint. Only two types, however, are known today, which on the basis of their

Стефан ЛазаревићВрста 1 (сл. 19)⁴⁸

Аверс + IESVS CRISTVS NOV Глава Христа с нимбом окренута лицем.

Реверс – CONTE S-TEFAN вар. Кнез у халјини и с појасом стоји окренут лицем. У десној руци држи скриптар с лабарумом, а лева му почива на појасу.

Врста 2 (сл. 20)⁴⁹

Аверс – +IESVS CRISTVS NO Глава Христа с нимбом окренута лицем.

Реверс – CON-TE STEFAN Шлем са два гођења рога окренут налево.

Сасвим је извесно да је Стефан Лазаревић ковао и друге врсте новца у новобрдској ковници, нарочито током свог деспотског периода када је Ново Брдо представљало један од највећих рудника на простору централног Балкана. Из ове ковнице су проистекла нека од његових бројних ковања. Ту у првом реду мислимо на динаре с Христом који седи на престолу на аверсу и владарем који стоји на реверсу⁵⁰ и на бројне врсте обола које су нађене током археолошких истраживања на Новом Брду. Како су у питању уникатни примерци познати само из овог града, можемо претпоставити да се ради о локалним емисијама новца, кованим за свакодневна плаћања. У питању су сродне врсте које се одликују најчешће представом крста или шестокраке звезде на аверсу и шлема, односно дворедног или једноредног натписа на реверсу (сл. 21–26).⁵¹ Појава обола у Новом Брду је значајна јер указује, у недостатку других економских показатеља, да је степен монетаризације урбаних центара попут Новог Брда достигао висок ниво.

Слично свом претходнику, и деспот Ђурађ Бранковић је наставио да самостално води новчану политику. Због овога је дошао у сукоб са дубровачким трговцима за које се заложило Дубровачко веће, које упућује деспоту Ђурђу Бранковићу бројне приговоре. Они се односе на низ мера које је деспот донео како би заштитио задужено становништво новобрдског трга и околине од дубровачких трговаца који су се често сувово односили према својим дужницима. У том циљу донете су одредбе о исплаћивању дугова „новим новцем“, у односу 16:10,⁵² забрани затварања дужника, одлагању продаје њихових поседа за годину дана, узимању само до трећине зараде и стварању мешовите пороте састављене од половине Дубровчана и половине Срба. Ова ква порота одлучивала је у свим споровима из-

међу Дубровчана и Срба, а не заклетва Дубровчанина. Сви ови проблеми опстали су до краја Деспотовине, али пред турском опасношћу били су потиснути у други план.

Од почетка XV века, па све до пада Новог Брда под Турке 1445. године, овај град је био изложен сталним турским нападима. За све ово време, чак и под опсадом 1427. и после првог пада новобрдске тврђаве 1441. године, он је представљао важан рударски центар. Иако је дошло до поремећаја, како у животу града тако и у рударским пословима, пре свега у трговачким везама, у новобрдском тргу нису престали експлоатација сребра и ковање новца. О овоме сведоче контакти деспота Ђурђа Бранковића са градском управом и делатност дубровачке колоније која може да се прати по броју конзулатата и споровима у њима. У периоду од 1435. до 1439. године, када је активност дубровачке колоније изузетно велика, број конзулатата достиже свој највећи број – укупно 127.⁵³ У две наредне године, у време опсаде Новог Брда, активност дубровачких трговаца очекивано се смањује, да би 1442. године, после, уређења односа Дубровника и Порте, она поново ожијела. Те године обављају се и већи послови, као онај везан за куповину веће количине гламског сребра. Посао је био поверијен дубровачком трговцу Маринчету Николићу, а сребро је требало преко Дубровника извести у Венецију.⁵⁴

У време деспота Ђурђа Бранковића на Новом Брду је радила ковница новца, о чему сведоче, поред бројних помена динара *de Nouaberda*, односно *de Nouamonte* у историјским изворима,⁵⁵ и две врсте динара деспота Ђурђа Бранковића са именом цеке **НОВО БРДО** (сл. 27–28). Реч је о емисијама новца које су се појавиле након новчане реформе којом је реорганизовано ковање новца. Ова реформа је датована у време око 1435. на бази два документа из Дубровачког архива где се помињу нови динари. На основу првог сазнајемо да је 1435. године деспот издао наређење да се новим новцем – *monete nove* – имају исплаћивати дугови тако да се десет гроша примају за шеснаест гроша дугова.⁵⁶ У другом документу, из 1436. године, реч је о једној пресуди донетој у Новом Брду, наводе се *grossi novi de Nouaberda livre cinque et de grossi vechi livra una, onze quattro*.⁵⁷ Ове промене су се огледале у реорганизовању ковања; уведен је обележавање ковница на новцу, подигнута је тежина динара уз смањење величине плочице. Нови динари су се одликовали другачијом уметничком обрадом представа на новцу.

abbreviated inscriptions, we can relate with certainty to this mint. The word is of the types from the time of the principedom, with Christ with a nimbus on the obverse, while on the other side the first type has an image of the ruler standing and holding his sceptre with labarum, and the second has a helmet with two bull-horns. On the obverse there is the legend +IESVS CRISTVS behind which there stands an abbreviation for the mint NOV, or a simpler NO, or only N (Figs. 19–20).⁴⁶ We think that this “siglum” stands for the Novo Brdo mint. It should be emphasized that with the second type we also noticed the mark PR that could possibly stand for the Priština mint. This latter emission could be possibly dated after 1396, when the most of Vuk Branković's territories, including Priština, was ceded to Duke Stefan Lazarević.⁴⁷ It is not known to us in what percentages dinars of these two types were found in hoards, since these issues were not specified until now. The average weight of the first type is approx. 0.49 g, and of the second one up to 0.55 g.

Stefan Lazarević

Type 1 (Fig. 19)⁴⁸

Obverse - +IESVS CRISTVS NOV Christ's head, with nimbus, facing.

Reverse – CONTE S-TEFAN The duke standing, facing, in his dress with belt. He is holding a sceptre with labarum in his right hand, and his left is resting on the belt.

Type 2 (Fig. 20)⁴⁹

Obverse – +IESVS CRISTVS NO Christ's head, with nimbus, facing.

Reverse – CON-TE STEFAN Helmet with two bull-horns, turning left.

It is quite certain that Stefan Lazarević also had other types of coins minted at Novo Brdo, particularly during his reign as a despot, when Novo Brdo was one of the largest mines in the Central Balkans. Some of his many issues came from this mint. We primarily mean here the dinars with Christ sitting on the throne – on the obverse, and the ruler standing – on the reverse,⁵⁰ as well as numerous types of oboli found during archaeological excavations at Novo Brdo site. Since those are the unique pieces known only from this town, we can assume that those were some local issues of coins, minted for everyday use. Mutually related types are concerned, most often with the image

of cross or a six-rayed star on the obverse, and of a helmet or one or two lines of an inscription on the reverse (Figs. 21–26).⁵¹ The appearance of oboli at Novo Brdo is significant, because it shows, in absence of other economic indicators, that the level of monetization of urban centers, such as Novo Brdo, was high.

Similar to his forerunner, Despot Đurađ Branković continued an independent monetary policy. That is the reason why he came into a conflict with the merchants from Dubrovnik, who were supported by the Dubrovnik Council. The Council sent their numerous objections to Despot Đurađ Branković. They were about a sequence of measures introduced by the Despot in order to protect those members of the population of Novo Brdo and its surroundings that were indebted to merchants from Dubrovnik, who were often brutal to their debtors. To that aim brought about were the provisions on paying debts with the “new money”, in proportion 16:10,⁵² prohibition imprisoning the debtors, delay of sale of their properties for a year, taking away up to one third of their income, and forming a mixed jury composed equally of people from Dubrovnik and people of Serbia. Such jury decided all disputes between people from Dubrovnik and Serbs, and the solemn swearing of the Dubrovnik side was abolished. Those problems lasted until the end of the Despot's state, but gradually became less important under the threat of the Turks.

From the beginning of the XV century until the Turks occupied Novo Brdo in 1445, the town was under constant attacks by the Turks. During all that time, even during the siege in 1427 and after the first Turkish occupation of the Novo Brdo fortress in 1441, it was an important mining centre. Although there was a disturbance of the city life as well as of the mining activities, in the first place in trade connections, the exploitation of silver and minting of coins did not stop at Novo Brdo. This is testified by the contacts between Despot Đurađ Branković and the city administration, and by the activities of the Dubrovnik settlement which can be traced by the number of consulates and lawsuits in it. During the period 1435–1439 when the activity of the Dubrovnik colony was extremely vivid, the number of consulates was at its greatest – totalling 127⁵³. During the following two years, at the time of the siege of Novo Brdo, the activity of the merchants from Dubrovnik declined, as

Једно од основних обележја нових емисија представља иконографија у којој су преовлађујући религиозни мотиви из претходног периода замењени профаним предлошцима који красе највећи део нових динара и обола.⁵⁸

Из овог раздобља познате су емисије ковница Смедерево, Рудник, Рудишта и Ново Брдо. Реч је о ковањима организованим по истом предлошку, која се једино разликују по имену ковнице. Тако и две познате емисије новобрдске цеке имају своје паралеле у ковањима Смедерева и Рудника, као и у необележеним врстама. На аверсу прве врсте приказан је владар како стоји и држи у десној руци управљен мач, а у левој глоб с крстом, док се на предњој страни друге врсте налази троредни натпис. Реверс им је заједнички са сликом лава и именом цеке. Средња тежина првог типа износи 1,00 g, а другог 1,05 g.⁵⁹

Новобрдски динари колали су на широком простору. Бележимо 6 динара прве врсте у деноу из Поденија у Румунији у коме чине друго ковање по важности,⁶⁰ као и налаз једног примерка у Турн Северину.⁶¹

Бурађ Бранковић

Врста 1 (сл. 27)⁶²

Аверс – ДЕСПОТЬ ГЮРЬГЬ Деспот са отвореном круном, у плашиту, панциру, хаљини и са појасом седи на престолу без наслона, окренут лицем. У десној руци држи управљен мач, а у левој глоб с крстом.

Реверс – Н-В БР-Д-О Лав корача налево.

Врста 2 (сл. 28)⁶³

Аверс – ГЊЬ ДЕ/СПОТЬ/ГЮРГЬ вар.

Реверс – НОВО Б-Р-Ь-Д-О вар. Лав корача налево.

Поменуте две врсте не представљају једине емисије новца деспота Ђурђа Бранковића коване у новобрдској цеки. Овој ковници можемо приписати, са дозом опрезности, ретке емисије које су пронађене на Новом Брду. Реч је о једној врсти динара с представом Христа у мандорли на аверсу и са вишередним натписом на реверсу (сл. 29),⁶⁴ и о три врсте обола с различитим представама. На првом оболу налазимо представе главе деспота и лава, на другој слику главе Христа и троредог натписа, а на трећој лава и двоглавог орла са раширеним крилима (сл. 30–32).⁶⁵ Све три врсте обола представљају уникатне примерке познате једино са Новог Брда.

Динари деспота Ђурђа Бранковића мењали су се за 42 гроша – динара за један дукат. Овај паритет налазимо у пословној књизи Михаила Лукаревића. Тврђу Сергија Димитријевића да се новац деспота Ђурђа Бранковића у изворима називао аспра не можемо прихватити из више разлога.⁶⁶ Аспра се никде у писаним изворима не повезује са српским новцем. Оне се наводе у пословној књизи М. Лукаревића паралелно са грошими и том приликом им се даје различит паритет од динара: један дукат вреди од 34,5 до 36 аспри, односно 42 гроша – динара.⁶⁷ Један од основних аргументата да се не ради о аспрама, односно акчама, представља и сам српски новчани систем који је заснован на потпуно другим основама од оног Османског царства. У Србији се кују три номинале сребрног новца – динари, полудинари (?) и оболи,⁶⁸ које турски монетарни систем са златним дукатима, акчама у сребру и мангурима од чистог бакра не познаје. Акче су, поред овога, биле теже и вероватно су коване од сребра веће финоће. Тежина акчи износила је 1410. године 1,15 g, а 1431 1,18 g. Тек 1444. године њихова вредност је пала на 1,01 g.⁶⁹ Са друге стране, средња тежина нових динара деспота Ђурђа Бранковића кретала се од 1,10 до 0,77 g.

Турске акче су колале паралелно са српским динарима како то јасно стоји у књизи М. Лукаревића, што су потврдили и налази новца са Новог Брда (прилог 1).

Основу новчане масе чинио је српски новац чију циркулацију можемо пратити, у правом смислу, са ковањима краља Милутина у време када је, судећи по изворима, започела експлатација руде на простору Новог Брда. Налаз једног венецијанског гроша дужда Ђованија Дандола (1280–1289) не може се узети као меродаван јер је поменути грош, два пута пробушен, био ношен као накит.

Оптицај новца почиње да расте од времена кнеза Лазара, да би достигао свој врхунац са ковањима деспота Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Нумизматички подаци се у овом случају поклапају са вестима о повећаним активностима у Новом Брду. Налази су показали, са друге стране, да је и циркулација турског новца била значајна. Њу пратимо већ од времена султана Бајазита I (1389–1402) до Емира Сулејмана (1402–1411) када замираре. Обнавља се нешто касније са емисијама акчи Мурата II (1421–1444; 1445–1451) и наставља се са ковањима Мехмеда II (1444–1445; 1451–1481). У другом раздобљу појављују се у великом броју и мангу-

could have been expected, and in 1442, after the settlement of relations between Dubrovnik and the Sublime Porte, it came back to life again. During that year some large deals were also executed, like the one involving purchase of a large quantity of "argentum de glama". The deal was entrusted to the Dubrovnik merchant Marinče Nikolić, and the silver was to be exported to Venice via Dubrovnik.⁵⁴

During the time of Despot Đurađ Branković's rule the mint was active at Novo Brdo. The testimonies, besides the numerous mentions of the dinar *de Nouaberda* and *de Nouamonte* in historical sources,⁵⁵ also include the two types of the dinar of Despot Đurađ Branković bearing the name of the mint **НОВО БРДО** (Figs. 27–28). The word is of the coin issues that appeared after the monetary reform, which included the reorganization of minting in Serbia. This reform has been dated around 1435 on the basis of two documents from the Dubrovnik archive, in which new dinars were mentioned. On the basis of the first we are informed that in 1435 the Despot issued the order that the new money – *monete nove* – was to be used for paying debts in the proportion of ten grossi of payment to sixteen grossi of debt.⁵⁶ The second document, dated 1436, is about a verdict brought at Novo Brdo, and it says *grossi novi de Nouaberda livre cinque et de grossi vecchi livra una, onze quattro.*⁵⁷ These changes were reflected in the reorganization of minting; the name of the mint on the coin was introduced, the weight of the coins was increased and the size of the platelets was reduced. The new dinars were characterised by their different art-work. One of the main characteristics of those new emissions is the iconography in which the predominant religious motives from the previous period are replaced by secular models on most new dinars and oboli.⁵⁸

Emissions from the mints of Smederevo, Rudnik, Rudište, and Novo Brdo are known from this period. The word is of issues organized observing the same model and differing only by the name of mint. Thus two well-known emissions from the Novo Brdo mint have their parallels in the coins from Smederevo and Rudnik, as well as in some unmarked types. On the obverse of the first type there is the image of the ruler standing and holding a raised sword in his right hand, and a globe surmounted by the cross in his left, while on the obverse of the second type there is a three-line inscription. They share the

same reverse with the image of a lion and the name of the mint. The average weight of the first type is 1.00 g, and of the second 1.05 g.⁵⁹

The Novo Brdo dinars circulated over a large territory. Six dinars of the first type were found in the depot in Podeni, Rumania, where they mean the second most important issue,⁶⁰ while one piece was found at Turnu Severin.⁶¹

Đurađ Branković

Type 1 (Fig. 27)⁶²

Obverse – **ДЕСПОТЪ ГЮРГЪ** The Despot, facing, with an open crown, in his cape, armour, dress and the belt, sitting on the throne without back. He is holding a raised sword in his right hand, and a globe surmounted by the cross in his left.

Reverse – **Н-В БР-Д-О** A lion going to the left.

Type 2 (Fig. 28)⁶³

Obverse – **ГЊЬ ДЕ/СПОТЬ/ГЮРГЪ**

Reverse – **НОВО Б-Р-Ђ-Д-О** A lion walking to the left.

The two types mentioned here do not represent the only issues of Despot Đurađ Branković's coins minted at the Novo Brdo mint. Some rare coins found at Novo Brdo can be ascribed, not without a certain reserve, however, to this mint. The word is of a type of dinar with the image of Christ in mandorla on the obverse, and several lines of an inscription on the reverse (Fig. 29)⁶⁴ while there are also three types of oboli with different representations. On the first obolus there are the images of the despot's head and of a lion, on the second one there is the image of Christ's head and a three-lined inscription, and on the third one a lion and a two-headed eagle with spread wings (Figs. 30–32).⁶⁵ All the three types are unique examples of oboli known only from Novo Brdo.

Despot Đurađ Branković's dinars were exchanged at the rate of 42 grossi – dinars to a ducat. This rate is stated in an account book of Mihailo Lukarević. The claim made by Sergije Dimitrijević that Despot Đurađ Branković's money was called akçes in the original sources we can not accept, for a number of reasons.⁶⁶ This name is not mentioned anywhere in written sources in connection with Serbian coins. They are quoted in M. Lukarević's business book parallelly with grossi and are attached the parity different

ре од бакра које су коришћене као монета за свакодневна плаћања. Њихов оптицај почиње нагло да расте већ од времена Мурата II. Новац Угарске и Босне играо је, судећи према нумизматичким налазима, мање запажену улогу.

Османлије су први пут освојиле Ново Брдо 1441. и држали су га до 1444. године. У овом кратком раздобљу исковане су акче за султана Мурата II са ознаком нове османлијске ковнице *Новар* и годином 834. по хицри.⁷⁰ Реч је о реткој емисији новца искованој у малој серији.

Након заузимања Новог Брда 1455. године Османлије су организовале ново ковање новца. Прве емисије произашле из ове ковнице биле су акче султана Мехмеда II обележене годином 855.⁷¹ Мали број сачуваних примерака акчи ове ране емисије, у односу на каснија османлијска ковања из Новог Брда, указује да је ковање акчи у првим годинама било малог обима. Тек са другом емисијом новобрдске ковнице, која носи годину 865. и чије се ковање може датовати после 1460. године, започиње значајније ковање акчи (сл. 33).⁷²

Последице другог заузимања Новог Брда биле су много теже него првог. Репресивне мере предузете против локалног становништва, у првом реду убијање највиђенијих грађана, довеле су до напуштања града и замирања експлоатаци-

КОВНИЦА СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА У НОВОМ БРДУ

је сребра. О паду активности сведочи берат султана Мехмеда II издат око 1460. године о исплати 600.000 аспри за вађење воде из потопљених и очигледно напуштених окана рудника у Новом Брду.⁷³ О запуштености рудника говоре и други акти из којих се види да се амил – закупац рудника – Новог Брда жалио на Порти да „власници окана не воде руду као у стара времена и да не исказују добру вољу у раду“. Ради обнове производње султан је послao јасакчију – царског изасланика – ради инспекције рудника и окана са циљем обнове експлоатације.⁷⁴

После турског заузимања Новог Брда, са смањеном рударском активношћу у другој половини XV века, дубровачка колонија у овом центру губи свој ранији значај. Број конзулата се смањује и више се не наилази на Дубровчане као власнике рударских окана и кола или закупце новобрдске царине. У смањеном броју, новобрдски трговци, као Никша Лекић, познат још из српских времена, одржавају и даље пословне везе са Дубровником.⁷⁵

Османлије су преузеле и наставиле производњу сребра у новоосвојеним областима и повећале производњу акчи. Новобрдска ковница се и даље развијала, да би у XVI веку представљала једну од најзначајнијих ковница сребрног новца у европском делу Османског царства.

Порекло снимљеног новца (увећање x 1,5)

1. Народни музеј Београд; Остава Соко Бања; Смештај Т. I a-10
2. Народни музеј Београд; Остава Соко Бања; Смештај Т. I c-3
3. Народни музеј Београд; Остава Соко Бања; Смештај Т. I i-7
4. Народни музеј Београд; Остава Соко Бања; Смештај Т. II i-7
5. Народни музеј Београд; Остава Кичево; Смештај Т. I g-7
6. Народни музеј Београд; Остава Урошевац; Смештај Т. I c-10
7. Народни музеј Београд; Остава Урошевац; Смештај Т. III a-9
8. Народни музеј Београд; Остава Урошевац; Смештај Т. VI a-7
9. Збирка Ковачевић; Смештај T. XII b-2
10. Народни музеј Београд; Систематска збирка; Инвентар III/2, 3223
11. Збирка Ковачевић; Смештај XXXVII, i-7
12. Збирка Ковачевић; Смештај X, b-5
13. Народни музеј Београд; Остава Чука; Инв. III/2-1451
14. Народни музеј Београд; Остава Чука; Инв. III/2-1471
15. Народни музеј Београд; Остава Чука; Инв. III/2-1447
16. Народни музеј Београд; Остава Чука; Инв. III/2-285
17. Народни музеј Београд; Остава Чука; Инв. III/2-1473

18. Народни музеј Београд; Систематска збирка; Инвентар III/2, 2949
19. Збирка Ковачевић; Смештај XXVIII, e-9
20. Збирка Ковачевић; Смештај XXXVI, h-7
21. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 168/1957
22. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 533/1958
23. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 137/1959
24. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 173/1962
25. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 270/1962
26. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 168/1957
27. Народни музеј Београд; Систематска збирка; Инвентар III/2, 118
28. Збирка Ковачевић; Смештај XVI, h-4
29. Збирка Ковачевић; Смештај IX, i-9
30. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 186/1957
31. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 95/1957
32. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 189/1957
33. Народни музеј Београд; Ново Брдо; Теренски инвентар 1962

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

НАЛАЗИ СРЕБРНОГ НОВЦА ИЗ НОВОГ БРДА

Новац је одређен према:

L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn. Von 1000 bis Heute*, München 1979.В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001.N. Pere, *Osmanlılarda madeni paralar*, Istanbul 1968.I. Rengeo, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz 1959.

Бр. Владар	Ковница	Номинал	Врста	Тежина	Теренски инвентар
1 Стефан Урош II Милутин (1282–1321)	–	Динар	Иванишевић 3.7	1,87	49/1969
2 Стефан Урош II Милутин (1282–1231)	–	Динар	Иванишевић 3.7	1,41	62/1969
3 Стефан Душан (1331–1355)	–	Динар	Иванишевић 6.1	0,89 Фраг.	102/1960
4 Стефан Урош (1355–1371)	–	Динар	Иванишевић 9.1	0,63 Фраг.	166/1960
5 Стефан Урош (1355–1371)	–	Динар	Иванишевић 9.7	0,75 Фраг.	127/1960
6 Кнез Лазар (с.1370–1389)	–	Динар	Иванишевић 24.3	0,60 Фраг.	296/1958
7 Кнез Лазар (с.1370–1389)	–	Динар	Иванишевић 24.4	0,90 Фраг.	180/1960
8 Кнез Лазар (с.1370–1389)	–	Динар	Иванишевић 24.8	0,66 Фраг.	134/1959
9 Клеј Лазар? (с.1370–1389)	–	Динар	Иванишевић 24.8?	0,25 Фраг.	75/1957
10 Кнез Лазар (с.1370–1389)	Ново Брдо	Динар	Иванишевић 24.14	0,19 Фраг.	74/1969
11 Вук Бранковић (с.1375–1396)	–	Динар	Иванишевић 31.14	0,18 Фраг.	396/1962
12 Вук Бранковић (с.1375–1396)	–	Динар	Иванишевић 31.16	0,25 Фраг.	45/1969
13 Јаков (с.1380–с.1395)	–	Динар	Иванишевић 33.2	0,38 Фраг.	319/1962
14 Јаков (с.1380–с.1395)	–	Динар	Иванишевић 33.2	0,31 Фраг.	380/1962
15 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.1?	0,32 Фраг.	150/1960
16 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.1	0,25 Фраг.	334/1962
17 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.2	0,42	164/1958
18 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.2	0,41	208/1962
19 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.3	0,45	8/1969
20 Стефан Лазаревић (1389–1402)	–	Динар	Иванишевић 42.4	0,33	181/1959
21 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.20	1,02	257/1958
22 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.20	0,90	294/1962
23 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.21	0,79	148II/1962
24 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.21?	0,46 Фраг.	24/1957
25 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.25	0,53	204/1957
26 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.43	1,15	7/1969
27 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.51	1,30	108/1962
28 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 42.53	0,71	148II/1962
29 Стефан Лазаревић (1402–1427)	–	Обол	Иванишевић 42.58	0,26	192/1957
30 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.60	0,34	168/1957
31 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол.	Иванишевић 42.60	0,16 Фраг.	348/1958
32 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.61	0,31	533/1958
33 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.61	0,31	29/1969
34 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.62	0,37	605/1958
35 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.63	0,33	270/1962
36 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.64	0,32	173/1962
37 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.64	0,30	148I/1962
38 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.65	0,29	168/1957
39 Стефан Лазаревић (1402–1427)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 42.65	0,29	498/1958
40 Време Стефана Лазаревића (1389–1427)	–	Обол	Иванишевић 43.2	0,21	445/1958
41 Време Стефана Лазаревића (1389–1427)	–	Обол	Иванишевић 43.2	0,36	192/1962
42 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.2	0,87	4/1959
43 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.2	0,92	10/1959
44 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.2	0,65	359a/1958
45 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.7	0,30	73/1957
46 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.7	0,30	167/1957
47 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.7	0,25 Фраг.	155/1960
48 Ђурађ Бранковић (с.1402–1427)	–	Динар	Иванишевић 45.7	0,25	154/1962
49 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.8	0,93	31/1958
50 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.8	0,99	249/1958
51 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.8?	0,18 Фраг.	595/1958
52 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.8	0,78	43/1959
53 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.9	0,90	139/1957

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

29

27

28

30

31

32

33

Бр. Владар	Ковница	Номинал	Врста	Тежина	Теренски инвентар
54 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Динар	Иванишевић 45.11	1,12	588/1958
55 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Динар	Иванишевић 45.11	0,91	137/1959
56 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.20	0,64	79/1957
57 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.2	0,81	116/1957
58 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Динар	Иванишевић 45.21	0,18	515/1958; 256/1958
59 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Обол	Иванишевић 45.22	0,20	58/1957
60 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Обол	Иванишевић 45.22	0,18	217/1958
61 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	–	Обол	Иванишевић 45.22	0,20	342/1958
62 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Смедерево	Обол	Иванишевић 45.28	0,29	17/1957
63 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.35	0,38	70/1957
64 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.35	0,24	186/1957
65 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.36	0,32	95/1957
66 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.36	0,38	126/1957
67 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.36	0,34	158/1959
68 Ђурађ Бранковић (1427–1456)	Ново Брдо?	Обол	Иванишевић 45.37	0,27	189/1957
69 Српски неодређен	–	Динар	Иванишевић –	0,27	Фраг.
70 Ђовани Дандоло (1280–1289)	Венеција	Грош	Papadopoli 2	2,00	11/1969
71 Лудвиг I (1342–1382)	–	Денар	Huszár 547	0,16	Фраг. –/1959
72 Марија (1382–1395)	–	Денар	Huszár 566	0,20	Фраг. 535/1958
73 Сигисмунд (1387–1437)	Кремниц	Денар	Huszár 576	0,42	188/1959
74 Сигисмунд (1387–1437)	–	Денар	Huszár 576	0,34	168/1957
75 Сигисмунд (1387–1437)	–	Денар	Huszár 576	0,41	160/1958
76 Владислав I (1440–1444)	Буда	Денар	Huszár 598	0,33	Опсеч. – /1959
77 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,14	185/1960
78 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,13	350/1962
79 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	0,89	350/1962
80 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,14	350/1962
81 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,08	350/1962
82 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,15	350/1962
83 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,02	350/1962
84 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	0,83	350/1962
85 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,07	350/1962
86 Бајазит I (1389–1402)	–	Акча	Pere 13	1,17	350/1962
87 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 20	1,19	142/1960
88 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 20	1,12	146/1960
89 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 20	1,07	147/1960
90 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 20	1,11	234/1960
91 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 20?	1,06	142/1960
92 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 22	1,10	144/1960
93 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 22	1,09	147/1960
94 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 22	0,78	151/1960
95 Емир Сулејман (1402–1411)	–	Акча	Pere 22?	0,94	146/1960
96 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	–	Акча	Pere 53	0,47	Фраг. 359/1958
97 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Једрене	Акча	Pere 53	0,90	67/1958
98 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Сер	Акча	Pere 53	1,00	67/1958
99 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Сер?	Акча	Pere 53	0,99	67/1958
100 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Сер	Акча	Pere 53?	0,18	Фраг. 359/1958
101 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Сер	Акча	Pere 61	0,95	37/1969
102 Мурат II (1421–1444; 1445–1451)	Сер	Акча	Pere 62	1,56	64/1958
103 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Једрене	Акча	Pere 85	1,00	25/1958
104 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,87	128/1960
105 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,83	21/1969
106 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,92	21/1969
107 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,92	21/1969
108 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,96	21/1969
109 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,86	21/1969
110 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,87	–/1969
111 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,92	–/1969
112 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	Ново Брдо	Акча	Pere 86	0,88	319/1958
113 Мехмед II (1444–1445; 1451–1481)	–	Акча	Pere 86	0,92	21/1969
114 Стефан Томашевић (1461–1463)	–	Динар	Rengjeo 1131	0,85	71/1969

from that of the dinar: one ducat equalled 34.5–36 akçes and/or 42 grossi - dinars.⁶⁷ One of the main arguments that the word is not of any akçes is the Serbian monetary system itself, based on completely different elements than that of the Ottoman Empire. There are three nominal values of silver coins minted in Serbia – dinars, halfdinars (?) and oboli,⁶⁸ all of them not known in the Turkish monetary system with its gold ducats, silver akçes and pure copper manghirs. Besides, akçes were also heavier and probably made of higher-purity silver. Their weight, in 1410, was 1.15 g, and in 1431 1.18 g. It was only in 1444 that their value was reduced to 1.01 g.⁶⁹ On the other side, average weight of Đurađ Branković's new dinar ranged between 1.10–0.77 g.

Turkish akçes circulated together with the Serbian dinars as it was clearly stated in M. Lukarević's book, and confirmed by the money finds from Novo Brdo (Appendix 1).

The basis of the monetary mass were the Serbian coins whose circulation we can follow, in the true sense, with King Milutin's coinages at the time when, judging by the sources, exploitation of ore in the territory of Novo Brdo started. The find by one Venetian coin of Doge Giovanni Dandolo (1280–1289) can not be considered valid testimony because it had been perforated twice and was used as a piece of jewellery.

The circulation of coins started growing during the time of Prince Lazar and was at its height with the issues of the Despots Stefan Lazarević and Đurađ Branković. Numismatic data in this case agree with the information on increased activity at Novo Brdo. On the other side, finds have shown that the circulation of Turkish coins was also significant. It can be traced from as early as the time of Sultan Bayezid I (1389–1402) till that of Suleyman I (1402–1411), when it fades away. It was restored somewhat later with the emissions of akçe by Murad II (1421–1444; 1445–1451), to be continued by Muhammad II's (1444–1445; 1451–1481) coins. In the second period there appeared a large number of copper manghirs used as coins in everyday life. Their flow was suddenly increased as early as in the time of Murad II. Money from Hungary and Bosnia was less prominent in circulation, judging by numismatic findings.

The Turks conquered Novo Brdo for the first time in 1441, and occupied it until 1444. During this short period akçes for Sultan Murad II with

the stamp of the new Turkish mint "Novar" and the year 834 after the hijrah were minted.⁷⁰ That was a rare issue minted in a small series.

Having conquered Novo Brdo in 1455 the Turks organized a new mint. The first issues coming from this mint were Sultan Muhammad II's akçe marked year 855.⁷¹ The small number of preserved specimens of this early emission, compared to later Turkish issues from Novo Brdo, shows that akçes were minted in small quantities during those initial years. Only the second emission from the Novo Brdo mint signed with the year 865 and dated after 1460, means the beginning of the more significant minting of akçes (Fig. 33).⁷²

Consequences of the second conquest of Novo Brdo were much more severe than those of the first one. Repressive measures taken against the local population, primarily the murdering of notable citizens, resulted in desertion of the town and fading away of the exploitation of silver. Decrease of the activity is testified by Sultan Muhammad II's decree (*bärät*) published about 1460, concerning payment of 600,000 akçe for draining the water out of the flooded and obviously deserted mines at Novo Brdo.⁷³ The neglect of mines is also shown by other documents stating that an amil – mine lesee – of Novo Brdo complained to the Sublime Porte that "owners of the shafts do not dig out the ore the way they used to in the old days, and they do not show good will in their work". In order to restore the production the Sultan sent his yasakchiya – emissary – to inspect the mines and shafts in order to restore exploitation.⁷⁴

After the Turkish conquest of Novo Brdo, with the decreased mining activity in the second half of the XV century, the Dubrovnik colony in this centre lost its previous importance. The number of consulates grew smaller and there were not any people of Dubrovnik owning mine shafts and "wheels" or being lesees of the Novo Brdo customs. A reduced number of Novo Brdo merchants, like Nikša Lekić, known from as early as the Serbian times, maintained their business connections with Dubrovnik.⁷⁵

The Turks took over, continued the production of silver in their newly conquered territories, and increased the production of akçes. The Novo Brdo mint continued its own development and in XVI century it was one of the most important mints of silver coins in the European part of the Turkish Empire.

НАПОМЕНЕ

¹ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II, Београд 1962, 37–38.

² Исто, I, Београд 1955, 4–5: рудници Трепча и Рогозно отворени су око 1303. године; S. Ćirković, *The Production of Gold, Silver, Copper in the Central Parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century*, у: *Precious Metals in the Age of Expansion*, Stuttgart 1981, 42; Исти, *Производња злата, сребра и бакра у централним областима Балкана до јоштайка новог века*, Рабочици, војници, духовници, Београд 1997, 81.

³ М. Динић, нав. дело, I, 5–6 и нарочито 14–17: Ново Брдо је имало градско уређење наслеђено од Саса. Њега је чинило веће пургара (саски суд био је састављен од грађана-пургара) које је заједно са кнезом и војводом управљало свим градским пословима.

⁴ Исто, I, 2–3: Schurf (сурфи), Schlägel (слегел), Hütenmann (хутман), Treiber (трајбар), Urbarer (урборар), Waltworchte (ваотурц).

⁵ Исто, I, 12; II, 43 и 95: новобрдски мајстори, Никола са сином Петром, Покрајац Величић и Димитрије Петровић позвани су 1397. године у краљевство Сицилије да раде као рудари. У писму Бартола Лукаревића из 1481. помиње се позив краља Фердинанда двојици новобрдских рудара по имениу Никола Ханзе и Зан Лапор.

⁶ Исто, II, 86; подаци из трговачких књига браће Кабога из периода 1427–1429. показују да је у том периоду гламско сребро за око 3 перпера по литри било скупље на тржишту од обичног; И. Воје, *Argentum de glama*, Историјски часопис XVI–XVII (1970), 15–43.

⁷ М. Динић, нав. дело, II, 38 и 77: HAD, Distr. Test. I f. 71¹ (24. април 1350): Branilus de Nouaberda fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a Mileno sartore de Ragusio totum illud quod ipse et eius societas dicto Milleno dimisit ad conservandum, videlicet ducatos XXV, libram I argenti, yperperos X grossorum de Nouaberda.

⁸ У новијој бугарској литератури постоји тенденција да се ради о ковнице Ново Брдо помери у средину XIII века. Тако Иван Сотиров у својим радовима: Mediaeval Bulgarian Groschen with „Michael Car“ and „Mihoelis Ipr“ Legends, Archeologia Bulgarica 1–2 (1997), 57–70; и The 13th Century Coinage from the West Bulgarian Countries, Macedonian Numismatic Journal 3 (1999), 103–119, крајње произвољно,

без познавања историјских чињеница и нумизматичке грађе, тврди да је Ново Брдо бугарска царска ковница у којој је већ бугарски цар Михаило Асен заједно са својом мајком у периоду од 1246. до 1256. године ковао новац по узору на венецијанске грошче. Анализирајући калупе новца из два налаза пронађена у Тишевици и њеној околини, без потврде, он даље тврди да су из ове ковнице изашле емисије бугарских царева Константина Тиха (1257–1277), Георгија I Тертера (1280–1292) и Михаила Шишмана (1323–1330). Крајње неаргументовано, исти аутор наводи да су српски краљеви Драгутин и Милутин, после „српске анексије бугарских области“, од 1284. године у Новом Брду ковали свој новац, окарактерисан као бугарске имитације!

⁹ М. Динић, нав. дело, II, 38; Д. Кораћ, *Новчани дарови Стефана Душана свећохорским манастирима*, Историјски часопис XXXVIII (1991), 5–18.

¹⁰ М. Динић, нав. дело, II, 37–38.

¹¹ Исто, 86–87.

¹² В. Винавер, *Проблеми производње сребра у средњовековној Србији*, Историјски записи XVII–3 (1960), 487–489; S. Ćirković, *The Production of Gold, Silver, Copper...*, 52; Исти, *Производња злата, сребра и бакра ...*, 94.

¹³ М. Динић, нав. дело, II, 28.

¹⁴ С. Димитријевић, *Српски средњовековни новац нађен у шоку искојавања на Новом Брду*, Зборник радова Народног музеја 5 (1967), 271–308.

¹⁵ Р. Марић, *Студије из српске нумизматике*, Београд 1956, 117–128.

¹⁶ D. M. Metcalf, *Колико ковница је постојала у Србији за време Стефана Душана?*, Нумизматичар 4 (1981), 165–176.

¹⁷ Š. Ljubić, *Opis jugoslovenskih novaca*, Zagreb 1875, врсте B I b 1–20 и 58–59 (T. VIII.3–7); B VII a 1 и b 2–8, T. IX.3 и 5; B VI b 10–98, T. VIII.22; B. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001, врсте 6.9, 6.10 и 6.11.

¹⁸ Š. Ljubić, нав. дело, Стефан Урош I врсте II a 8–9, 11–13 и 20–21 и b 1–2, T. IV.7; VI 26–27 и 32, T. IV.24; Стефан Драгутин врста III b 1 и e 1–2, T. V.9 и 14; B. Иванишевић, нав. дело, врсте 3.7, 5.1 и 6.1.

¹⁹ Š. Ljubić, нав. дело, врсте II b 60–99 (T. VII.5–8); A I a (T. VII.11–12); A I b 3 (T. VII.13); B. Иванишевић, нав. дело, врсте 6.4, 6.12 и 6.13

¹ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni II*, Beograd 1962, pp. 37–38.

² *Ibid.*, I, Beograd 1955, pp. 4–5: the mines Trepča and Rogozno were opened around 1303; S. Ćirković, *The Production of Gold, Silver and Copper in the Central Parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century*, in: *Precious Metals in the Age of Expansion*, Stuttgart 1981, p. 42; Idem, *Proizvodnja zlata, srebra i bakra u centralnim oblastima Balkana do početka Novog veka*, in: *Rabotnici, vojnici, duhovnici*, Beograd 1997, p. 81.

³ M. Dinić, *Op. cit.*, I, pp. 5–6 and especially. 14–17: Novo Brdo had the town organisation inherited from the Saxons. It consisted of The Purgar Council (The Saxon court was made of citizens-purgars) that together with the Prince and the Duke managed all the town affairs.

⁴ *Ibid.*, I, pp. 2–3; Schurf, Schlägel, Hütenmann, Treiber, Urbarer, Waltworthe.

⁵ *Ibid.*, I, p. 12; II, pp. 43 and 95: Novo Brdo masters, Nikola with his son Petar, Pokrajac Veličić and Dimitrije Petrović were invited to work as miners in the Kingdom of Sicily, in 1397. In Bartol Lukarević's letter from 1481, King Ferdinand's invitation to two Novo Brdo miners, named Nikola Hanze and Zan Lapor, is mentioned.

⁶ *Ibid.*, II, p. 86; data from the Cavoga brothers merchant books from the period 1427–1429 show that during that time "argentum de glama" was for around 3 perpers per pound more expensive than ordinary silver at the market; I. Voje, *Argentum de glama*, Istorijski časopis XVI–XVII (1970), pp. 15–43.

⁷ M. Dinić, *Op. cit.*, II, pp. 38 and 77: HAD, *Distr. Test. I f. 71'* (24 April 1350): *Branilus de Nouaberda fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a Mileno sartore de Ragusio totum illud quod ipse et eius societas dicto Milleno dimisit ad conservandum, videlicet ducatos XXV, libram I argenti, yperperos X grossorum de Nouaberda.*

⁸ There is a tendency in recent Bulgarian literature to advance the work of Novo Brdo mint in the mid XIII century. Ivan Sotirov in his works: *Mediaeval Bulgarian Groschen with "Michael Car"* and

"*Mihoelis Ipr*", *Legends, Archeologia Bulgarica 1–2* (1977), pp. 57–70; and *The XIII Century Coinage from the West Bulgarian Countries*, Macedonian Numismatic Journal 3 (1999), pp. 103–119, highly arbitrary and without the knowledge of historical facts and numismatic data claims that Novo Brdo mint is a Bulgarian imperial mint in which money was minted observing the model of Venetian grossi, as early as in the period 1246–1256, during the reign of Bulgarian Czar Mihailo Asen and his mother. Analyzing coin molds from two findings at Tiševica and its surroundings, without any confirmation he further claims that the issues by Bulgarian czars Konstantin Tih (1257–1277), Georgi I Terter (1280–1292) and Mihail Šišman (1323–1330) also came from this mint. Completely arbitrarily, the same author states that the Serbian kings Dragutin and Milutin, after the "Serbian annexation of Bulgarian territories", since 1284 minted their coins in Novo Brdo, described as an imitation of Bulgarian coins!

⁹ M. Dinić, *Op. cit.*, II, p. 38; D. Korać, *Novčani darovi Stefana Dušana svetogorskim manastirima*, Istorijski časopis XXXVIII (1991), pp. 5–18.

¹⁰ M. Dinić, *Op. cit.*, II, pp. 37–38.

¹¹ *Ibid.*, II, pp. 86–87.

¹² V. Vinaver, *Problemi proizvodnje srebra u srednjovekovnoj Srbiji*, Istoriski zapisni XVII–3 (1960), pp. 487–489; S. Ćirković, *The Production of Gold, Silver, Copper...*, p. 52; S. Ćirković, *Proizvodnja zlata, srebra i bakra...*, p. 94.

¹³ M. Dinić, *Op. cit.*, II, p. 28.

¹⁴ S. Dimitrijević, *Srpski srednjovekovni novaci nađeni u toku iskopavanja na Novom Brdu*, Zbornik radova Narodnog muzeja 5 (1967), pp. 271–308.

¹⁵ R. Marić, *Studije iz srpske numizmatike*, Beograd 1956, pp. 117–128.

¹⁶ D. M. Metcalf, *Koliko kovnica je postojalo u Srbiji za vreme Stefana Dušana?*, Numizmatičar 4 (1981), pp. 165–176.

¹⁷ Š. Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb 1875, types B I b 1–20 and 58–59 (T. VIII.3–7); B VII a 1 and b 2–8, T. IX.3 and 5; B VI b 10–98, T. VIII.22; V. Ivanišević, *Novčarstvo srednjovekovne Srbije*, Beograd 2001, types 6.9, 6.10 and 6.11.

²⁰ Љубић, нав. дело, врсте В III В III, Т. VI-II.17; В. Иванишевић, нав. дело, врста 6.21.

²¹ Љубић, нав. дело, врста II б 109 (Т. X.17-23); В. Иванишевић, нав. дело, врста 12.5.

²² К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације шкоком Средњега века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, 136-137.

²³ М. Динић, нав. дело, II, 40-43: трговачке везе Новог Брда и Дубровника у доба кнеза Лазара нису биле једине које је одржавао овај трговачки центар. Постоје подаци који сведоче о другим правцима – Солуну, Серу, Италији...

²⁴ Исто, II, 44-45.

²⁵ Исто, II, 82.

²⁶ Исто II, 40: вредност 150 литара сребра годишње, колико је кнез Лазар поклањао манастирима Раваница и Дренчи, имала је вредност од око 1.600 дуката.

²⁷ Р. Божиновић, *Велика осмава новца кнеза Лазара и његових савременика*, Нумизматичар 20 1997 (1998), 165-166.

²⁸ В. Иванишевић, нав. дело, поглавље о новцу кнеза Лазара.

²⁹ Исто, табела 17.

³⁰ С. Димитријевић, *Нова серија нових врстама српског средњовековног новца*, II, Старијар XVII, 1966 (1967), 85-87; С. Димитријевић, *Новац кнеза Лазара*, Крушевач 1971, 29-31; В. Радић, В. Иванишевић, *Осмаве српског средњовековног новца у збирци Народног музеја у Београду*, Зборник Народног музеја XVII/1, 2001, 285-307.

³¹ Р. Божиновић, нав. дело, 157-167; В. Иванишевић, нав. дело, табела 17.

³² B. Saria, Die Entwicklung des altserbischen Münzwesens, Südost Forschungen 13, 1954, 54; С. Димитријевић, *Нова серија нових врстама...*, 82-84.

³³ В. Иванишевић, нав. дело, табела 17.

³⁴ Љубић, нав. дело, врста III с 1, Т. XI.21; В. Иванишевић, нав. дело, врста 24.12.

³⁵ Љубић, нав. дело, врста III с 2; В. Иванишевић, нав. дело, врста 24.13.

³⁶ Љубић, нав. дело, врста III а, Т. XI.18; В. Иванишевић, нав. дело, врста 24.14.

³⁷ С. Димитријевић, *Нова серија нових врстама српског средњовековног новца*, III, Старијар XVI-II, 1967 (1968), 136-138, сл. 65-66; В. Иванишевић, нав. дело, врста 24.15.

³⁸ K. Stockert, Venezianische von Serbien in Mittelalter gefälschte Mezzanini, Numismatische Zeitschrift 56 (1923), 11 и 13-15.

³⁹ В. Иванишевић, нав. дело, поглавље о анонимним ковањима.

⁴⁰ С. Димитријевић, *Новац кназа Лазара*, 17, сл. 51-54; В. Иванишевић, нав. дело, врста 25.2.

⁴¹ P. Spufford, Money and Its Use in Mediaeval Europe, Cambridge 1988, 350, наводи да је повећање производње сребра у Србији на самом почетку XV века допринело превладавању монетарне кризе у Италији проузроковане недостатком овог племенитог метала.

⁴² Н. Радојчић, *Закон о рудницима десетоћа Старефана Лазаревића*, Београд 1962, 52, члан VII.

⁴³ М. Динић, нав. дело, II, 75-76.

⁴⁴ Исто, 87.

⁴⁵ Исто, 51-58.

⁴⁶ В. Иванишевић, нав. дело, поглавље о новцу Стефана Лазаревића.

⁴⁷ М. Динић, *Обласни Бранковића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 26 (1960), 5-30.

⁴⁸ В. Иванишевић, нав. дело, врста 42.7.

⁴⁹ Исто, врста 42.9.

⁵⁰ Љубић, нав. дело, врста VI 1-7, Т. XII.18; Р. Марић, нав. дело, врста VII, Т. XXIV.10/6; В. Иванишевић, нав. дело, врсте 42.20 и 42.21.

⁵¹ С. Димитријевић, *Српски средњовековни новац нађен...*, 278-293, сл. 2, 3, 12-14, 16 и 19; В. Иванишевић, нав. дело, врсте 42.60-42.65.

⁵² М. Динић, *За историју рударства*, II, 67: HAD, Lett. di Lev. XI f. 251' (8. јул 1435) и 270' (25. септембар 1435).

⁵³ М. Спремић, *Десетоћа Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 693.

⁵⁴ М. Динић, нав. дело, II, 88-91.

⁵⁵ Исто, II, 77-78: HAD, Distr. Test. X f. 61 (17. април 1434); HAD, Div. Not. XX f. 249' (1. јун 1436); HAD, Test. Not. XIII f. 80 (9. фебруар 1441) и XIV f. 44' (20. април 1445).

⁵⁶ Исто, II, 67: HAD, Lett. di Lev. XI f. 251' (8. јул 1435) и 270' (25. септембар 1435).

⁵⁷ Исто, 78: HAD, Div. Not. XX f. 249' (1. јун 1436).

⁵⁸ В. Иванишевић, нав. дело, поглавље о новцу Ђурађа Бранковића.

⁵⁹ Исто, врсте 45.31 и 45.32.

⁶⁰ В. Радић, В. Иванишевић, нав. дело, 293, 305.

⁶¹ I. Stângă, *Circulația monetară la cetatea Severinului (secolele XIII-XVI)*, Cercetări numismatice VII (1996), 150, бр. 32: представља, према саопштењу Е. Оберлендер-Тарновеану, нашу врсту 45.31, а не 45.24 као ко стоји у каталогу.

⁶² Р. Марић, нав. дело, врста V/1, Т. XXVI.11/12; В. Иванишевић, нав. дело, врста 45.31.

⁶³ С. Димитријевић, *Нова серија нових врстама српског средњовековног новца*, I, Старијар XV-XVI, 1964-1965 (1966), 139-140, сл. 61-64; В. Иванишевић, нав. дело, врста 45.32.

⁶⁴ С. Димитријевић, *Српски средњовековни новац нађен...*, 297-298, сл. 22; В. Иванишевић, нав. дело, врста 45.11.

⁶⁵ С. Димитријевић, нав. дело, 290-302, сл. 17-18, 20 и 23; В. Иванишевић, нав. дело, врсте 45.35 - 45.37.

⁶⁶ С. Димитријевић, *Новац града Смедерева*, у: *Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867*, Београд 1971, 71-86, Т. I-II.

⁶⁷ М. Динић, *Из Дубровачког архива*, I (Трговачка књига М. Лукаревића), Београд 1957; Исти, *За историју рударства*, II, 79-80; М. Спремић, нав. дело, 671.

¹⁸ Š. Ljubić, *Op. cit.*, Stefan Uroš I type II a 8–9, 11–13 and 20–21, and b 1–2, T. IV.7; VI 26–27 and 32, T. IV. 24; Stefan Dragutin type III b 1 and e 1–2, T. V.9 and 14; V. Ivanišević, *Op. cit.*, types 3.7, 5.1 and 6.1.

¹⁹ Š. Ljubić, *Op. cit.*, types II b 60–99 (T. VII.5–8); A I a (T. VII. 11–12); A I b 3 (T. VII.13); V. Ivanišević, *Op. cit.*, types 6.4, 6.12 and 6.13.

²⁰ Š. Ljubić, *Op. cit.*, types B III B III, T. VIII.17; V Ivanišević, *Op. cit.*, type 6.21.

²¹ Š. Ljubić, *Op. cit.*, type II b 109 (T. X.17–23); V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 12.5.

²² K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom Srednjega veka*, Zbornik Konstantina Jirečeka II, Beograd 1962, pp. 136–137.

²³ M. Dinić, *Op. cit.*, II, pp. 40–43: trade connections between Novo Brdo and Dubrovnik during the reign of Prince Lazar donated every year were not the only ones kept by this trading centre. There are data confirming also other directions – Thessaloniki, Seres, Italy...

²⁴ *Ibid.*, II, pp. 44–45

²⁵ *Ibid.*, II, p.82.

²⁶ *Ibid.*, II, p. 40: the value of 150 litres of silver that Prince Lazar to the monasteries of Ravanica and Drenča, was equal to the value of 1 600 ducats.

²⁷ R. Božinović, *Velika ostava novca kneza Lazara i njegovih savremenika*, Numizmatičar 20, 1977 (1998), pp. 165–166

²⁸ V. Ivanišević, *Op. cit.*, the chapter on Prince Lazar's coins.

²⁹ *Ibid.*, Table 17.

³⁰ S. Dimitrijević, *Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca*, II, Starinar XVII, 1966 (1967), pp. 85–87; S. Dimitrijević, *Novac kneza Lazara*, Kruševac 1971, pp. 29–31; V. Radić, V. Ivanišević, *Ostave srpskog srednjovekovnog novca u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu*, Zbornik Narodnog muzeja XVII/1, Beograd 2001, pp. 285–307.

³¹ R. Božinović, *Op. cit.*, pp. 157–167; V. Ivanišević, *Op. cit.*, Table 17.

³² B. Saria, *Die Entwicklung des altserbischen Münzwesens*, Südost Forschungen 13, 1954, p. 54; S. Dimitrijević, *Nova serija novih vrsta...*, pp. 82–84.

³³ V. Ivanišević, *Op. cit.*, Table 17

³⁴ Š. Ljubić, *Op. cit.*, type III c 1, T. XI.21; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 24.12.

³⁵ Š. Ljubić, *Op. cit.*, type III c 2; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 24.13.

³⁶ Š. Ljubić, *Op. cit.*, type III a, T. XI.18; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 24.14.

³⁷ S. Dimitrijević, *Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca* III, Starinar XVIII, 1967 (1968), pp. 136–138, figs. 65–66; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 24.15

³⁸ K. Stockert, *Venezianische von Serbien in Mittelalter gefälschte Mezzanini*, Numismatische Zeitschrift 56 (16) (1923), pp. 11 and 13–15.

³⁹ V. Ivanišević, *Op. cit.*, The chapter on anonymous coinage.

⁴⁰ S. Dimitrijević, *Novac kneza Lazara*, p. 17, figs. 51–54; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 25.2.

⁴¹ P. Spufford, *Money and Its Use in Mediaeval Europe*, Cambridge 1988, p. 350, states that the increase of silver production in Serbia at the very beginning of XV century helped overcome the monetary crisis in Italy, which had been caused by lack of this precious metal.

⁴² N. Radojičić, *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*, Beograd 1962, p. 52, Art. VII

⁴³ M. Dinić, *Op. cit.*, II, pp. 75–76.

⁴⁴ *Ibid.*, II, p. 87.

⁴⁵ *Ibid.*, II, p. 51–58.

⁴⁶ V. Ivanišević, *Op. cit.*, The chapter on Stefan Lazarević's money.

⁴⁷ M. Dinić, *Oblast Brankovića*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor 26, 1960, pp. 5–30.

⁴⁸ V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 42.7.

⁴⁹ *Ibid.*, type 42.9.

⁵⁰ Š. Ljubić, *Op. cit.*, type VI 1–7, T. XII.18; R. Marić, *Op. cit.*, type VII, T. XXIV.10/6; V. Ivanišević, *Op. cit.*, types 42.20 and 42.21.

⁵¹ S. Dimitrijević, *Srpski srednjovekovni novac nađen...*, pp. 278–293, figs. 2, 3, 12–14, 16, 19; V. Ivanišević, *Op. cit.*, types 42.60–42.65.

⁵² M. Dinić, *Za istoriju ruderstva*, II, p. 67: HAD, Lett. di Lev. XI f. 251' (8 July 1435) and 270' (25 September 1435).

⁵³ M. Spremić, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Beograd 1994, v. 693.

⁵⁴ M. Dinić, *Op. cit.*, II, pp. 88–91.

⁵⁵ *Ibid.*, II, pp. 77–78; HAD, Distr. Test. X f. 61 (17 April 1434); HAD, Div. Not. XX f. 249' (1 June 1436); HAD, Test. Not. XIII f. 80 (9 February 1441), and XIV f. 44' (20 April 1445).

⁵⁶ *Ibid.*, II, p. 67: HAD, Lett. di Lev. XI f. 251' (8 July 1435) and 270' (25 September 1435).

⁵⁷ *Ibid.*, II, p. 78: HAD, Div. Not. XX f. 249' (1st June 1436).

⁵⁸ V. Ivanišević, *Op. cit.*, the chapter on Đurađ Branković's coinage.

⁵⁹ *Ibid.*, types 45.31 and 45.32.

⁶⁰ V. Radić, V. Ivanišević, *Op. cit.*, 293, 305

⁶¹ I. Stângă, *Circulația monetară la cetatea Severinului (secole XIII–XVI)*, Cercetări numismatice VII (1996), p. 150, n° 32: represents, according to the statement by E. Oberlander-Tarnoveanu, our type 45.31, and not 45.24 as stated in the catalogue.

⁶² R. Marić, *Op. cit.*, type V/1, pl. XXVI.11/12; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 45.31.

⁶³ S. Dimitrijević, *Nova serija novih vrsta srpskog srednjovekovnog novca* I, Starinar XV–XVI, 1964–1965 (1966), pp. 139–140, figs. 61–64; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 45.32.

⁶⁸ В. Иванишевић, *нав. дело*, поглавље о новцу Ђурђа Бранковића.

⁶⁹ Ş. Pamuk, *Money in the Ottoman Empire, 1300–1914*, у: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1326–1914*, eds. H. Inalcik, D. Quattuor-ert, Cambridge 1995, 950–954, табела A:1.

⁷⁰ N. Pere, *Osmanlılarda madeni paralar*, Istanbul 1968, 84, бр. 60; Jem Sultan, *Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, Thousand Oaks 1977, 62, бр. 407–409; S. Srećković, *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije*, Beograd 1987, 53–55, тип А 01–02; Isti, *Akches - Orhan Gazi - Murad II 699–844 AH*, Vol. I, Belgrade 1999, 175, бр. 55–58.

⁷¹ Г. Елезовић, *Тарајана (Дарб-хане) у Новом Брду. – Турске акче (асијре) коване у ковници Новој Бради*, Историски часопис 2 (1950), 115–117, сл. 1–2; N. Pere, *нав. дело*, 90, нема; Jem Sultan, *нав. дело*, 76–78, нема; S. Srećković, *Osmanlijski novac kovan...*, 57–59, тип А 01: емисија погрешно датована у време од 1451. до 1460. године.

⁷² N. Pere, *нав. дело*, 91, бр. 86; Jem Sultan, *нав. дело*, 78, бр. 706–712; S. Srećković, *nav. delo*, 57–59, тип В 01.

⁷³ Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris I, ed. N. Beldiceanu, Paris 1960, 71–73.

⁷⁴ Исто, 68–70.

⁷⁵ М. Динић, *нав. дело*, II, 71.

⁶⁴ S. Dimitrijević, *Srpski srednjovekovni novac nađen...*, pp. 297–298, Fig. 22; V. Ivanišević, *Op. cit.*, type 45.11.

⁶⁵ S. Dimitrijević, *Op. cit.*, pp. 290–302, Figs. 17–18, 20 and 23; V. Ivanišević, *Op. cit.*, types 45.35–45.37.

⁶⁶ S. Dimitrijević, *Novac grada Smedereva*, in: *Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862–1867*, Beograd 1971, pp. 71–86, pl. I–II.

⁶⁷ M. Dinić, *Iz Dubrovačkog arhiva I* (M. Lukarević's account book), Beograd 1957; M. Dinić, *Za istoriju rударства*, II, pp. 79–80; M. Spremić, *Op. cit.*, p. 671

⁶⁸ V. Ivanišević, *Op. cit.*, The chapter on Đurađ Branković's money.

⁶⁹ S. Pamuk, *Money in the Ottoman Empire, 1300–1914*, in: *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300–1914*, eds. H. Inalcik, D. Quataert, Cambridge 1995, pp. 950–954, Table A:1.

⁷⁰ N. Pere, *Osmanlılarda madeni paralar*, İstanbul 1968, p. 84, No. 60; Jem Sultan, *Coinage of the*

Ottoman Empire and the Turkish Republic, Thousand Oaks 1977, p. 62, Nos. 407–409; Idem, *Osmanlijski novac kovan na tlu Jugoslavije*, Beograd 1987, pp. 53–55, type A 01–02; Idem, *Akches – Orhan Gazi – Murad II 699–844 AH*, Vol. I, Belgrade 1999, p. 175, Nos. 55–58.

⁷¹ G. Elezović, *Tarapana (Darb-hane) at Novo Brdo. – Turske akče (aspre) kovane u kovnici Novog Brda*, Istoriski časopis 2 (1950), pp. 115–117, Figs. 1–2; N. Pere, *Op. cit.*, 90; Jem Sultan, *Op. cit.*, pp. 76–78; S. Srećković, *Osmanlijski novac kovan...*, pp. 57–59, type A 01: the issue dated wrongly in the 1451–1460.

⁷² N. Pere, *Op. cit.*, p. 91, No. 86; Jem Sultan, *Op. cit.*, p. 78, Nos. 706–712; S. Srećković, *Op. cit.*, pp. 57–59, type V 01.

⁷³ *Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris I*, ed. N. Beldiceanu, Paris 1960, pp. 71–73.

⁷⁴ *Ibid.*, pp. 68–70.

⁷⁵ M. Dinić, *Op. cit.*, II, p. 71.